

Osmanlı Devleti'nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)

Muharrem Öztel*

Öz

Osmanlı piyasalarında 19. yüzyıl boyunca kalpazanlık, önceki asırlara nispetle çok daha önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu dönemde, yerli ve yabancı kalpazanlar yurt içinde ve dışında ürettikleri sahte Osmanlı sikkeleriyle kâğıt paralarını yoğun bir şekilde piyasaya sürmüştür. Bu nedenle, kalpazanlığa ve tedavülde olan sahte paralara karşı devletin vermesi gereken mücadele her zamankinden çok daha önemli hale gelmiştir. Mücadele, özellikle dâhiliye, maliye ve zaptiye nezaretlerinin öncülüğünde, nispeten diğer idari birimleri de içine alan bir organizasyonla yürütülmüştür.

Verilen mücadelede sahte paraların izi sürülerek kalpazanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte tesis edilen istihbarat mekanizması mücadelenin temelini oluşturmuştur. Özellikle bu yolla kalpazanlar, sahte para imal ederken veya piyasaya sürerken suçüstü yakalanabilmiştir. İhbarların, muhbirlerin ve taharri memurlarının beslediği istihbarat sistemi, devlet idaresinin takip ettiği ödül politikasıyla daha da işlevsel hale gelmiştir. Kalpazanlıkla mücadelede katkısı olanlara nakit para veya mecidiye nişanı gibi mükâfatlar verilmiştir. Takip edilen ödül politikasıyla, sivil veya memur herkes, daha yüksek bir motivasyon ve duyarlılıkla katkı sağlamaları için teşvik edilmiştir. Ayrıca, para piyasasında bazı düzenlemeler yapılmış, kanunlarda var olan bir kısım açıklar kapatılmış ve kalpazanlık suçunun cezasında büyük oranda artırım yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı'da Kalpazanlık, Kalpazanlıkla Mücadele, Sahte Paralar, Mecidi Nişanı

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, moztel61@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4219-3990
Makale Gönderim Tarihi: 06.04.2018 - Makale Kabul Tarihi: 15.10.2018

The Struggle with Counterfeiting and Counterfeit Money in the Ottoman Empire (1818-1921)

Abstract

In the 19th century, counterfeiting in the Ottoman markets came to be a much more important problem than in previous centuries. In this period, domestic and foreign counterfeiters launched counterfeit Ottoman money, which they produced both domestically and abroad, to the market intensively. For this reason, the struggle against counterfeiting and counterfeit money has become much more important than ever. The struggle was carried out, in particular, by an organization that was pioneered by the ministries of the interior, finance and security but also involving other administrative units.

In the struggle process, counterfeit money was traced by the state in order to reach counterfeiters. An intelligence mechanism was established as the basis of this struggle. With this system, counterfeiters were able to get caught red-handed while making counterfeit money. The intelligence system, which was fed by informing, informers and officers, has become even more functional with the award policy followed by the state administration. Those who have contributed to the fight with counterfeiters have been awarded cash money or a medal. The prize policy has increased the motivation and sensitivity of the civilians or civil servants to the struggle. In addition, some regulations were made in the money market, some of the gaps in the law were closed and the penalty for counterfeiting was increased.

Keywords: Counterfeiting in Ottoman, Struggle with Counterfeiting, Counterfeit Moneys, Mecidi Medal

Giriş

Osmanlı tarihinde, parasal ve malî sorunların tahrip gücü, diğer başka dönemlerin hiç birinde 19. yüzyılda olduğu kadar yüksek olmamıştır. Çünkü bu yüzyılda, devlet başta siyasi, idari, iktisadi ve malî nitelikli olmak üzere iç içe geçmiş ve bir birini besleyen birçok problemle aynı anda mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Daha önceki birkaç yüzyılda meydana gelen ve devleti zor durumda bırakan olaylardan çok daha fazlası bu yüzyıla sığmıştır. Bu dönem; etnik unsurların hareketlenmesiyle devletin, Balkanlardan başlayarak çözülmeye başladığı, merkezin

kontrol altına alamadığı kendi valisine karşı mağlup olup, iktidarını sürdürebilmek adına Avrupa'ya yaslanmak zorunda kaldığı, dış borçlanmanın kontrolsüzce sürekli arttığı ve nihayet ödenemez seviyelere ulaştığı ve askeri harcamaları son derece arttıran birçok savaşın özellikle 93 harbi gibi büyük bir felaketin yaşandığı uzun bir yüzyıldır.¹ Bu zor şartlar altında devletin, bütün bu sorunlarla mücadele etmek üzere, tekrar kendini toparlamak adına hayata geçirdiği çeşitli reformlar nedeniyle gerekli olan finansman için malî kaynak ihtiyacının son derece arttığı bir dönemdir.

Bu yüzyılda içeride ve dışarıda birçok gelişme yaşanmıştır. Dış dünyada piyasalar, uluslararası taşımacılık ve ticaret daha önce görülmediği kadar gelişmiştir. Şekillenen yeni piyasa şartları kalpazanlar için daha az riskle ve emekle daha fazla kazanç elde edebilecekleri yeni imkânlar doğurmuştur. Bu şartlar altında, memleket içinde tedavül eden madeni meskûkât yanında, yeni bir finansman kaynağı olarak görülen kâğıt paranın piyasaya sürülmesi kalpazanların tam da aradığı yeni fırsatlara kapı aralamıştır.

Devlet idaresi, ilk kez bu dönemde 1840 yılında *kaim-e-i mutebere* (evrak-ı nakdiye) çıkarmıştır. Devleti kaim çıkarmaya zorlayan yegâne sebep acil malî kaynak ihtiyacıydı. Kaynak ihtiyacının nedenlerinden biri, Tanzimat reformlarının gerektirdiği finansmandı. Diğeri ise, bu yıllarda askeri harcamaların artmış olmasıydı. Özellikle Mehmet Ali Paşa'nın 1839'da Anadolu vilayetlerini istilasının ortaya çıkardığı malî darlığa çare olacak kaynağı sağlamaktı.² Ancak, ilk kaimelerin piyasaya sürülmesiyle birlikte, içeride ve dışarıda basılan, gerçeklerinden çok da kolay ayırt edilemeyen, büyük miktarlarda sahte kaim piyasalarda tedavül etmeye başlamıştır.³ Bu dönemde, sahtecilik o derece artmıştır ki 1858 yılına gelindiğinde,

- 1 Ortaylı'ya göre "19.yüzyıl bütün Osmanlı camiasının en hareketli, en sancılı, yorucu, uzun bir asrıdır. Geleceği hazırlayan en önemli olaylar ve kurumlar bu asrın tarihini oluşturur." İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, 7. baskı, İstanbul 2001, s. 32.
- 2 Süleyman Sudi, *Usul-u Meskukat-ı Osmaniye ve Ecnebiye*, İstanbul 1311, s. 212; A.du.Velay, *Türkiye Maliye Tarihi*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, 1978, s. 228; Roderic H.Davison, "Osmanlıların Kağıt Parayla İlk Deneyimi", çev. Durdu Mehmet Burak, *OTAM*, S. 12, Ankara 2001, s. 246. Hazineyi Tanzimat'ın ilanına kadar malî darlığa sürükleyen nedenler için bkz. Ali Akyıldız, *Para Pul oldu: Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, ss. 38-41, Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kâğıt Para (Kâime)*, TTK, Ankara 1970, s. 1.
- 3 İlk kaimelerden itibaren, her yeni emisyonunda sahte kaimelerin piyasada bollaşmasının, bu politikadan umulan faydayı engelleyecek derecede, önemli bir sorun haline gelmesine ilişkin bkz. Erol, *a.g.e.*, s. 2 vd.

tedavül eden 72 milyon kuruşluk kaimeye karşın 12 milyon kuruşluk sahte kaimenin tedavül ettiği bir piyasa ortaya çıkmıştır.⁴

Bir taraftan, finansman aracı olarak görülmeyle beraber, tedavül aracı rolü de yüklenen kaimelerin değer kaybetmesine karşı mücadele edilirken, diğer taraftan sahte kaimeleri engellemek gibi önemli bir sorunla da karşı karşıya kalınmıştır. Dışarıdan ve içeriden beslenen sahte kaime kalpazanlığı, malî kaynak ihtiyacının son derece arttığı böyle hassas bir dönemde, tedavüle sürülen kaime-i mutebere'nin başarısı için en önemli şartlardan olan güven faktörüne büyük darbe vurmuştur. Neticede sahte kaimeler ortaya çıkardığı sorunlarla bu maliye/para politikasının başarısız olmasında etkili olmuştur.

Bu dönemde, piyasaya sürülen kalp sikkelerin miktarı da sahte kaimelerden az değildi. Yerli ve yabancı kalpazanlar madeni meskûkâtın da sahtelerini çeşitli yollarla imal edip piyasaya sürmekteydi. Tedavüldeki kalp sikkeler, Dâhiliye, Maliye ve Zaptiye Nezaretleri başta olmak üzere ilgili idari birimleri yoğun bir meesaiye zorlamaktaydı. Kalpazanlar madeni sikkeler içinde daha çok gümüş para üzerinde yoğunlaşmıştır. Piyasada çoğunlukla ele geçirilen sahte kalp mecidiyeler mecidî çeyreği (çaryeki), ikilik, beşlik, altılık ve metelik ile bakır paralar olmuştur. Gümüş paralar kadar olmasa da altın meskûkâtın da sahteleri çokça piyasaya sürülmüştür. Piyasalarda daha çok sultani, mahmudiye, adliye, fındık rub'iyesi⁵, yirmilik, yüzlük altın paralar ile ziynet olarak kullanılan beşibirerde altınların sahteleri ele geçirilmiştir. Bunlar içeride ve dışarıda imal edildiği gibi yine aynı şekilde iç ve dış piyasalar yoluyla tedavüle sürülmekteydi.

Bu dönemin hasılasından beslenen kalpazanların mevcut sorunların üstüne eklenen faaliyetleri, devletin içinde bulunduğu şartları daha da zorlaştırmıştır. Dolayısıyla, kalpazanlık ve kalp para sorunu devlet idaresi için haksız kazanç elde eden veya piyasada para düzenini bozan, azınlık bir grubun yakalanıp cezalandırılmasından çok daha öte bir mücadele alanı haline gelmiştir.

Devletin para basma hakkına gayri kanuni yollarla ortak olan iç piyasadan veya dışarıdan beslenen yerli/yabancı kalpazanların ve piyasalarda tedavül eden

4 İbnü'l Hakkı Lütfi, *Usul-i Meskûkât-ı Kadime, Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, sene 2, cilt 1, no 2/14, Dersaadet 1325, s. 202.

5 Fındık altınının 1/4'üne karşılık gelen Osmanlı altın paralarından biri. Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde kenar süsleri fındığa benzeyen altın sikkeye fındık altını, fındıklı, fındıkiye veya fındiki deniliyordu. Daha fazla bilgi için bkz. İbrahim Artuk, "Fındık Altını", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 13, 1996, ss. 27-28.

kalp paraların peşine düşmek, onları ortaya çıkarmak ve neticede suçluları cezalandırmak etkin bir organizasyonu zorunlu kılmaktaydı. Bu manada çalışma, devlet idaresinin kalpazanlara ve kalp paralara karşı mücadele yöntemini; süreçte öne çıkan unsurların, politikaların ve alınan tedbirlerin neler olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. İdari Birimlerin Mücadeledeki Yeri

Ülke içinde ve dışında herhangi bir piyasada, Osmanlı meskûkâtı ve kâğıt parasının sahtelerinin tespit edilmesi veya buna ilişkin bir istihbaratın alınması halinde vakit kaybetmeden hemen olayın üzerine gidilerek, gerekli bürokratik süreç başlatılmaktaydı. Takip edilen bürokratik süreç içeride olduğu gibi dışarıda, diğer ülkelerde⁶ de hassasiyetle yürütülmekteydi. İlgili piyasalardaki memurlar, bu kalp paralara dikkat etmeleri konusunda uyarılmaktaydı. Uyarılarda genellikle halkın (ibadullahın) zarar görmemesi vurgusu öne çıkarılmaktaydı. Kalp meskûkâtın piyasaya sürülmesini engelleyecek tedbirlerin acilen alınmasına ilişkin uyarılar üzerinde durulmaktaydı. Ayrıca, kalp paraları imal veya ithal edenlerin ve piyasaya süren sürücülerin tespit edilip yakalanması için gerekenlerin yapılması ve bu süreçte ele geçirilen kalp meskûkâtın derhal Darphâne-i Âmir'e gönderilmesi emredilmekteydi.⁷ Yürütülen mücadele sürecinde; vilayetler, sancaklar, Şehremaneti, Rüşumat Emaneti, Zaptiye Nezareti, Posta ve Telgraf Nezareti ve kalp paranın ortaya çıktığı piyasanın idari birimleri bu hususların öne çıkarıldığı tebligatların muhatabı olmaktadır.⁸

Böylece kalpazanlara veya kalp paralara ilişkin her bir bilgi ve istihbarat hakkında bütün idari birimler bilgilendirilerek müteyakkız olmaları sağlanmıştır. Örneğin 1901 yılında Ermenilerin İskenderiye'de Osmanlı altınlarını taklit ettiklerine ilişkin bilgiler merkeze ulaşınca bütün idari birimler konudan haberdar edilmiştir. İmal edilen kalp altınların ülkeye girişine mani olunması için, acilen tedbir almaları gerektiği kendilerine bildirilmiştir.⁹

6 Örneğin 1969 yılında Osmanlı Devleti Cenevre'deki muhataplarından kalp Osmanlı parası basan kişilerin sınır dışı edilmesini talep etmiştir. BOA, *HR.TO*, 203/21, 1869 05 02.

7 BOA, *A.MKT*, 89-32, 1263 B 28.

8 BOA, *DH.MKT*, 433/20, 1313 R 05.

9 Bu olayda uyarılan eyalet ve sancaklar; İškodra, Trabzon, Yanya, Edirne, Aydın, Sivas, Adana, Hüdavendigar, Zur, Çatalca, Selanik, Van, Kudüs, İzmit, Hicaz, Manastır, Basra, Beyrut, Trablusgarp, Bingazi, Cebel-i Lübnan, Bitlis, Mamuret'ül Aziz, Biga, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Kosova, Ankara, Kastamonu, Suriye, Konya, Halep, Bağdat, Diyarbekir, Yanya, Musul ve

Meselenin hassasiyeti nedeniyle, sadaretten, dâhiliyeye, mâliyeden vilayetlere kadar tüm idari birimler bürokratik sürece dâhil edilmiştir. Ancak, sürecin yönetilmesinde dâhiliye, mâliye ve zaptiye nezaretlerinin önemi ve sorumlulukları çok daha fazla öne çıkmaktaydı. Dolayısıyla kalpazanlığa ve kalp paralara ilişkin her söylenti veya iddia önce bu idarelerin dikkatini çekmek durumundaydı. Bu manada, 1890 yılında kalp mecidiye çeyrekleri basılıp piyasaya sürüldüğüne ilişkin *Serwet Gazetesi*'nde çıkan haber, Dâhiliye Nezareti'ni harekete geçirmiştir. İddia ile ilgili olarak, Şehremaneti ve Zaptiye Nezaretinden: *bu işin suçlularının, âmîl ve nâşîrlerrinin biran evvel ele geçirilmesi ve piyasaya sürülmüş kalp paraların toplatılarak halkın zarardan korunmasına hizmet edecek ne gibi bir tedbir lazım gelir ise derhal başvurulması istenmiştir.*¹⁰

Devlet nezdinde kalpazanlık sorunu, üzerinde son derece hassasiyetle durulması gereken bir öneme sahipti. Bunu bürokratik sürece yansıyan olaylarda görmek mümkündür. Bir mal sandığından bir adet kalp paranın çıkması bile çok önemliydi. Bu nedenle meydana gelen olay en üst düzeyde tahkikata neden olabilmekteydi. Örneğin 1905 yılında Konya vilayeti Karapınar kazasında vergi tahsilat miktarı arasına karışmış olan bir kalp paranın izinin sürülerek, suçluların biran evvel yakalanması görevinin, Dâhiliye Nezareti'ne bizzat Sadrazamlık makamı tarafından verildiği görülür.¹¹

Kalpazanlık fiilinin, paraya, piyasaya ve mâliyeye ilişkin boyutları nedeniyle, Mâliye Nezareti'nin üstlendiği bürokratik süreçteki görev ve sorumluluk, sorunun sahibi olmak ve çeşitli birimleri harekete geçirmek bakımından diğer idari birimlerden çok daha fazlaydı. Örneğin 1892 yılı Ocak ayında, Beyrut Mal Sandığı'ndan bölgedeki banka şubesine akçe teslim edildiği sırada kalp olduğu anlaşılan 1 adet Osmanlı Lirası tespit edilmiştir. Bunun üzerine, bu kalp altın liranın kim tarafından tedavüle sürüldüğü, başka kalp paraların şehir ve kaza gibi başka bölgelerde piyasaya girmesi muhtemel olduğundan konunun takibi, incelenmesi, başka kalp paraların Memâlik-i Şahâne'de piyasaya sürülmesine fırsat verilmemesi ve tahkikat esnasında başka kalp altın sürücülerine tesadüf edilirse haklarında ilgili kanunun uygulanmasına dikkat edilmesi şeklinde birçok uyarıda bulunulmuştur.¹² Mâliye Nezareti'nin her olayda diğer idari birimlere gönderdiği tezkirelerde üzerinde durduğu hususlar benzer şekildeydi. Bulunan kalp paranın benzerlerinin

Erzurum eyaletleriyle Zur ve Çatalca sancaklarıydı. BOA, *DH.TMK.M.*, 116/58, 1319 N 24.

¹⁰ BOA, *DH.MKT*, 1725/26, 1307 L 4.

¹¹ BOA, *DH.MKT*, 961/30, 1323 Ra 22.

¹² BOA, *DH.MKT*, 1908/14, 1309 C 5.

piyasada olma ihtimalinin yüksekliği nedeniyle bu sahte paraların tedavülünün engellenmesi için gereken hassasiyetin gösterilmesi özellikle istenmekteydi.

Mâlîye bürokrasisinin edindiği tecrübeye göre, bir piyasada bir adet de olsa ele geçirilen kalp paranın varlığı daha başkalarının da olacağını işaretliydi. Bu ihtimal göz ardı edilemeyecek derecede önemliydi. Örneğin, Meyis'de sebzeçilik yapan Manol Yakomi'nin 1895 yılı Eylül ayında, üzerinde bir adet sahte mecdiye yakalanınca nezaret, bu paradan piyasada daha fazla olabileceği ihtimali ve endişesiyle bütün vilayetlere, Rüsumat Emanetine, Şehremanetine ve Zaptiye Nezaretî'ne tezkireler göndererek bu idareleri uyarmıştır.¹³

Çeşitli nezaretlerin ve idari birimlerin gösterdiği hassasiyeti kalpazanlık suçuna ve suçlusuna ilişkin yürütülen davaların ayrıntısında görmek mümkündür. Örneğin, sekiz sene İskenderiye'de ikamet ettikten sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a gelerek yerleşen İtalyan Francisco de Salvo, kiraladığı evde kalp paralar ve bu paraların yapımında kullanılan aletlerle yakalanarak kalpazanlık suçlamasıyla tutuklanmıştır. 1868 yılında meydana gelen bu olayda, yeterli delil bulunmasına rağmen, zanlı hakkındaki dosya derinleştirilerek çok daha ayrıntılı bir araştırma yapıldığı görülür. Bu manada tahkikat esnasında cevap aranan birçok soru sorulmuştur. Francisco'nun, İskenderiye'de ticaret yaptığı dönemde ne gibi işlerle meşgul olduğu, kimlerle alış veriş ve ortaklık yaptığı, mağazasında ve oturduğu evin üst katında ikamet edenlerin kimler olduğu, çevresindeki kişilerde kalpazanlığa dair varsa şüpheli hallerin incelenmesi, daha önce Francisco ve çevresindeki kişilerin kalpazanlığa bulaşıp bulaşmadıkları, bunların üzerlerinde kalp akçe bulunup bulunmadığı, kendisinin İskenderiye'yi terk edip İstanbul'a neden geldiği, İstanbul'da varsa arkadaşlarının kimler olduğu, İskenderiye'de nasıl geçindiği ve İstanbul'da ne kadar akçesi bulunduğu gibi çok ayrıntılı sorularla zanlı hakkında etraflı bir araştırma yapılmıştır.¹⁴ Hakkındaki kesin delillere rağmen zanlı hakkında derinleştirilen bu soruşturmanın, muhtemel başka kalpazanlara ulaşmak amacıyla yapıldığı söylenebilir.

İdarenin soruna ilişkin gösterdiği hassasiyet, yapılan tahkikatlara yansımaktaydı. Her şüpheli durum ve kişinin üzerine gidilmekteydi. Gerektiğinde kalpazanlık zannıyla bir paşanın evi dahi aranabilmekteydi. Örneğin, 1868 yılında kalpazanlık şüphesiyle Trablusgarplı Ali Paşa'nın evinde arama yapılmıştır. Paşa ise bu aramadan duyduğu rahatsızlığı ifade etmek üzere verdiği arzualde, kendisinin

13 BOA, *DH.MKT*, 433/20, 1313 R 05.

14 BOA, *A.MKT.MHM*, 417/46, 1285 Ca 05.

itibarlı ve servet sahibi bir kişi olduğunu dolayısıyla bu gibi suçlara bulaşmasının ihtimal dâhilinde olmadığını beyan ederek kendisini savunmak durumunda kalmıştır.¹⁵

Memurların piyasada her hangi bir şekilde kalp parayla karşılaşması durumunda zabıtaya haber vermesi zorunluydu. Aksi halde davrananlara soruşturma açılmaktaydı. 1894 yılında, Sultanahmet Kemeraltı'nda görevli olan polis çavuşu Şevki Efendi hakkında, bu kurala uymadığı gerekçesiyle dava açıldığı görülür. Davanın nedeni, Musa adında bir şahsın üzerinde sahte para bulduğu halde parayı kırıp kendisini salıvermesiydi. Şevki Efendi yaptığı savunmasında, Musa'nın üzerinde bulduğu parayı kırdığını ve olayla ilgili üstlerine bilgi vermediğini kabul etmiştir. Ancak, şahsın mahallede gariban ve akli dengesi olmayan bir kişi olarak bilindiği için olayın üzerine gitmediğini beyan ederek kendini savunmuştur.¹⁶

Aynı şekilde alışveriş esnasında kalp parayla karşılaşmaları halinde esnafın da uyması gereken kurallar belliydi. Aksi halde kalp parayı görmezden gelen esnaf hakkında da dava açılabilmekteydi. 1907 yılı Nisan ayında, İranlı tütüncü Ali'nin dükkânından aldığı bir kıyve çayın ödemesini sahte banknot ile yapan Rum cemaatinden bir müşteriye, Tütüncü Ali ve çırağı tarafından bu kalp para iade edilmiştir. Bu iade işleminden haberdar olan Beyoğlu mutasarrıflığı olayın üzerine giderek, zabıtaya bilgi verilmediği gerekçesiyle Tütüncü Ali ve çırağı hakkında kanuni işlem yapmıştır.¹⁷

2. Kalpazanın ve Kalp Paranın İzini Sürme

a. Kalp Paradan Kalpazana Ulaşma

Piyasada bir adet kalp paranın ortaya çıkması bile tahkikatın başlatılması için yeterliydi. Ortaya çıkan kalp paranın miktar olarak günden güne artması ise ilgili piyasada yoğunlaşan kalpazanlık faaliyetlerinin en güçlü göstergesiydi. Ele geçen kalp para bir iki adet olsa dahi sahte paraları imal edenlerin daha fazlasını imal edip piyasaya sürmüş olma ihtimali kuvvetliydi. Bu endişeyle zaptiye, failerin bulunup yakalanması ve piyasanın kalp paradan temizlenmesi için hemen tahkikat

¹⁵ BOA, *DH.H.*, 21/16, 1329 R 04.

¹⁶ BOA, *DH.MKT*, 289/72, 1312 R 01.

¹⁷ BOA, *zB*, 72/72, 1323 Ma 25.

başlatılmaktaydı.¹⁸ Bütün araştırmalarda güdülen asıl amaç, kalp paranın kaynağının tespit edilip kurutulmasıydı.

Bunun için tahkikatın gizlilik içinde yürütülmesi son derece önemliydi. He-def kalp paradan kalpazana ulaşmaktı. Kalp paradan kalpazana ulaşmaya odak-lanan bu süreci, zaptiye tarafından açığa çıkarılan bir kalpazanlık olayı nedeniyle Zaptiye Nazırı'nın verdiği ayrıntılı bilgide görmek mümkündür:

“Bir müddetten beri yüzlük meteliklerin kalp olanları tedavülde günden güne artmaya başlayıp gizli araştırma sürdürülmekteyken, Sulu Manastır'da Kırıkçı sokağında oturan Devlet-i Aliyye tebaasından Kırkor isimindeki Ermeni'nin kalp akçe imal ettiği çok gizli bir tahkikat ile öğrenilmiştir. Bugün akşamüzeri bir miktar memur ile mezkûr hane aranmış ve kalp akçe imaline mahsus birçok alet ve edevat, muhtelif kalıplar, bir kısmı tamamen imal edilmiş, bir kısmı henüz bitirilmemiş çok fazla metalik kalp yüzlük ele geçirilmiştir. Bunların tamamına el konulmuştur. Zanlı bir hayli vakitten beri kalpazanlık yaptığını dahi ikrar etmiştir. Kendisinin müdde-i umumiliğe (savcılığa) teslimi mukarrer bulunup, kalp akçelerin numuneleri leffen (ek olarak) takdim olunur...”¹⁹

Kalp para, bir kişinin üzerinden çiksin veya alış verişte kullanılırken yakalansın, soruşturma ilk önce ilgili kişi üzerinden başlatılmaktaydı. Soruşturmanın istikameti açısından şüphelinin siciline çok önem verilmekteydi. Kalp parayı nereden aldığı, üzerinde başka paraların olup olmadığı, evinde veya dükkânında kalp para yapımında kullanılan alet edevatın bulunup bulunmadığı gibi sorulara cevap aranmaktaydı.²⁰ Dolayısıyla yakalanan kalp paranın menşeyini tespit için ayrıntılı çok ciddi bir araştırma yapılmaktaydı. Bu tahkikatların birinde 1902 yılı Mayıs ayında, Deyr Kasabası Şeyh Yasin Mahallesi'nde çiftçilik yapan Selim bin Dahil'in, Zor Belediyesi Sandığı'na teslim ettiği paranın içinden kalp olduğundan şüphelenilen bir adet mecediye çıkmıştır. Bu mecediyenin Meskûkât-ı Şahâne İdaresi tarafından yapılan muayenesi neticesinde kalp olduğu tespit edilmiştir.²¹ Bunun üzerine kalp akçeyle ilgili bir delil bulmak amacıyla şahsın evi aranmış ancak her hangi bir şey bulunamamıştır. Selim bin Dahil 2 polis tarafından yapılan

18 BOA, *A.MKT.NZD*, 190/3, 1272 Z 16.

19 BOA, *BEQ*, 69/5106, 1310 S 20.

20 BOA, *DH.MKT*, 433/20, 1313 R 05.

21 Madeni paraların eksik ayar ve ağırlıkta oluşu kesinlikle kalp olduğu anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla şüphe duyulan bir sikkenin kalp olup olmadığı kesinleşmesi için mutlaka Meskûkât-ı Şahâne İdaresi tarafından muayene edilmesi gerekmekteydi. İdare, muayene ettiği sikkeleri imal edildiği maddelere ayırarak kesin bir şekilde ağırlık ve ayar tespitini ortaya koymaktaydı.

sorgusu süresince ısrarla ve kesinlikle bu kalp akçenin 5-6 ay kadar önce Ziraat Bankası'ndan aldığı 104 akçe borç ile kendisine verildiğini iddia etmiştir. İfadede yer alan bu iddia, Ziraat Bankası'ndan sorulmuştur. Banka, borcu doğrulamış ancak parayı alırken dikkat etmesi gerektiği konusunda şahsın uyarıldığını, bunun üzerine birkaç silik akçeyi vezneye iade ettiğini, kalp para olayından bir ay önce de bankaya kalp olduğundan şüphelendiği bir akçeyi getirip değiştirmek istediğini ancak bu paranın yapılan muayenede gerçek olduğunun tespit edildiğini beyan etmiştir.²²

Piyasada ortaya çıkan kalp akçenin kaynağının tespiti önemliydi. Bu nedenle ele geçirilen kalp para hakkında, miktarına bakılmaksızın 1 adet de olsa tahkikat yapılmaktaydı. Ancak Darphâne-i Âmire ve Hazine'ye gelen akçeler sayıldığında ortaya çıkan kalp akçe sayısına göre hareket edilmekteydi. Çünkü bu aşamadan sonra tespit edilen kalp akçelerin kaynağına inmek çok da kolay değildi. Eğer kalp akçe sayısı az ise bulunanlar kesilmekteydi. Fakat bunlar bir iki bin kuruş gibi çok miktarda olursa sorunun üzerine gidilip kalpazanların ortaya çıkarılması için tahkikat başlatılmaktaydı.²³

b. İstihbaratın Önemi

Kalpazanların tespit edilip yakalanması için yürütülen istihbarat faaliyetleri, bu sorunla mücadelede en önemli ayağı oluşturmaktadır. Çünkü kalp paradan kalpazana ulaşmak ancak bu yolla mümkün olabilmekteydi. Kalp para, tedavül esnasında önce fark edilmese bile piyasanın her hangi bir aşamasında mutlaka ortaya çıkmaktaydı. Er ya da geç Meskûkât İdaresi'nin muayenesine muhatap olmaktadır. İstihbaratın amacı ele geçen bu kalp paraların izini sürerek kaynağına ulaşmak ve bu kaynağı kurutmaktır. Bu sürecin yönetilerek kalpazanların yakalanması ise ancak çok gizli yürütülen istihbarat çalışmaları neticesinde mümkün olmaktadır.

İstihbarat mekanizmasının en önemli faydası somut delillerin elde edilmesini sağlamasıydı. Çünkü istihbarat çalışmaları çoğu zaman, kalpazanların imalathanelerindeki alet edevatlarıyla birlikte suçüstü yapılarak yakalanmalarına imkân verilmekteydi. Bu yöntem kalpazanların hak ettiği cezaya çarptırılabilmesi için hızlı ve kesin neticeler elde edilmesi bakımında adli süreci de kolaylaştırmaktaydı.

²² BOA, *DH.MKT*, 495/29, 1320 M 25.

²³ BOA, *C.DRB*, 9/405, 1263 Z 17.

İstihbarat mekanizması birkaç şekilde çalışmaktaydı. Bunlardan biri, her hangi bir piyasada ortaya çıkan veya tedavül eden bir kalp paranın kaynağının tespiti için harekete geçmektir. Örneğin 1891 yılında 10'luk meteliklerin piyasada günden güne artarak tedavül etmesi, Zaptiye Nezareti'ni harekete geçirmiş, gerçekleştirilen istihbarat neticesinde, bu kalp akçeleri imal eden şahsın kuyumcu esnafından 43 yaşındaki Vatanik veled-i Nersis isimli bir Ermeni olduğu tespit edilmiştir. Zanlının evinde yapılan aramada kalp akçe ve imalatta kullanılan aletler ele geçirilmiştir.²⁴ Yine aynı şekilde 1892 yılı Eylül ayında, Osmanlı tebaasından Kırkor isimli Ermeni'nin yakalanması sürecinde istihbarat mekanizmasını harekete geçiren neden, yüzlük kalp meteliklerin piyasada görülmesi olmuştur.²⁵

İstihbarat mekanizmasının bir diğer çalışma yöntemi, piyasada ortaya çıkacak kalp paraya bağlı olmaksızın, muhbirlik sistemiyle ve hafiye memurları vasıtasıyla çalışmaların yürütülmesiydi. Muhbirler ve hafiye memurları devletin adeta piyasalardaki gözü ve kulağı gibi çalışmaktaydı. Örneğin, 1893 Ağustos ayında, Yunanistan Preveze'de, bir meyhane mahzenine yapılan baskınla, imal edilmiş bir miktar mecidiye çeyreği, ecebi gümüş frankları, Yunanistan meskûkâtı ve imalatta kullanılan alet edevatın ele geçirilmesi kalp meskûkât imal edildiğine dair yapılan ihbar neticesinde mümkün olmuştur.²⁶ Yine aynı şekilde 1894 yılı Nisan ayında, Bağdat'ta bir kalpazan çetesi, hafiye memurlarıyla yürütülen istihbarat neticesinde mecidi, altılık, bir iki karatlık acem sikkesi, mecidi çeyreği, rub'iyeye, iki kuruşluk ve otuz paralıklar gibi kalp akçeler ile birlikte yakalanmıştır.²⁷ 1906 yılı Mart ayında gerçekleşen bir olayda ise Sofya'da çok miktarda kalp on paralıklar ve mecidi çeyrekleri darp edilip bunların İstanbul'a ve Rumeli vilayetlerine gönderildiği, buradaki iki muhbir tarafından bildirilmiştir. Bahsi geçen kişi ve kalp paralar istihbarat neticesinde ele geçirilmiştir.²⁸

Kalpazanların yakalanmasında ihbarın yeri çok önemliydi. İhbarı değerlendiren yetkililer, yaptıkları baskın ve aramalar ile kalpazanları alet ve edevatları ile birlikte ele geçirme imkânı bulmaktaydı. İhbarın, istihbaratı beslemesi yönüyle önemli bir işlevi vardı. Ancak bazen muhbirlerin verdiği istihbaratın doğruluğu, bölgenin idari birimleri tarafından tahkik edilerek hareket edilmekteydi. Mesela,

24 BOA, *İPRK.ZB*, 10/45, 1309 M 11.

25 BOA, *BEQ*, 69/5106, 1310 S 20.

26 BOA, *DH.MKT*, 114/15, 1311 S 04.

27 BOA, *DH, MKT*, 226/11, 1311 L 12.

28 BOA, *DH.MKT*, 1059/26, 1324 M 22.

1903 yılında muhbir Sadık imzasıyla gönderilen bir ihbarda, Kayseri Taburu Birinci Yüzbaşı Ali Efendi'nin kalp akçe darp ettiğine ilişkin verilen bilginin, asılsız olup olmadığının araştırılmak üzere Ankara vilayetine gönderildiği görülür.²⁹

Kalpazanlıkla mücadelede ihbar edilen veya peşine düşülen kalpazanların ve kalp para sürücülerinin yakalanabilmesi için en önemli ipucu zanlıların eşkâlleriydi. Bu nedenle, istihbarat sürecinde ihbar edilen zanlı ya da suçluların eşkâlinin tespiti son derece önemliydi. Çünkü kolluk kuvvetleri aranan kişinin ancak eşkâli üzerinden araştırmasını sürdürebilmekteydi. Bu nedenle, kalpazan veya kalp para sürücüsü olduğu tahmin edilen şahıs veya şahısların yakalanmaları için önce eşkâlleri üzerinde çalışma yapılmakta sonra gerekli adımlar atılabilmekteydi.³⁰

Eşkâlde şahsı belirgin kılan, diğer insanlardan ayıran özellikler üzerinde durulmaktaydı. Renk, boy, kilo saç, sakal ve bıyık rengi gibi genel fiziki görünüm ile yüz hatlarını belirgin kılan özellikler ayrıntılı bir şekilde verilmekteydi. Ayrıca zanlının tabiiyeti ve biliniyorsa mesleği, son görüldüğü şekliyle üzerindeki kıyafetin cinsi ve rengi belirtilmekteydi.

Mesela 1858 Nisan ayında Torin'de sahte Osmanlı kaimesi basan ve yakalandıktan sonra firar eden Augustin Mayner Veiller adlı kalpazanın eşkâlinde dikkat çekilen özellikler şu şekilde bildirilmiştir: Aslen Romalı, litografyacı, kırk-kırk beş yaşlarında, gayet cüsseli, uzun boylu, fırça sarı saçlı, anlı geniş, kumral kaşlı, büyük açık mavi gözlü, orta ağızlı, yuvarlak çeneli, fırça sarı sakallı, yuvarlak burunlu ve biraz topal olup yürümesi ise sorunluydu.³¹ Aynı tarihteki bir başka olayda, 250 kuruşluk kalp kaime imal etmelerinden dolayı Şire'de yakalanan Yunanlı İspiro Samsonidi ve kardeşi Petro'nun, İstanbul'da olup İzmir ve Selanik taraflarına kaçmış olduğu tahmin edilen arkadaşlarının yakalanıp İstanbul'a getirilmeleri için eşkâlleri şu şekilde verilmiştir: Kostantin'in, orta boylu, kırca bıyıklı, karakaşlı, iri, şişmanca, otuz sekiz yaşında, setre pantolonlu, şapkalı, sağ kolunu az uzatamaz olduğu; Nikoli İbsalati'nin ise uzun boylu, sarı sakallı, kumral kaşlı, yüzü ve burunu uzunca, kırk yaşında, esmerce ve Selanikli olduğu bildirilmiştir.³² 1910 yılında satın aldığı bir tarağın ödemesini 100 kuruşluk kalp para ile yapan Serkiz isimli şahsın yakalanması için verilen eşkâline ilişkin tarifte öne çıkan özellikleri şu şekilde tespit edilmiştir. Serkiz'in, gün güzeli, kumral bıyıklı, sarıya meyyal uzunca

29 BOA, *DH.MKT*, 716/11, 1321 Ra 3.

30 BOA, *ZB*, 381/21, 1323 Ni 3.

31 BOA, *HR.MKT*, 235/26, 1274 N 02.

32 BOA, *HR.MKT*, 235/23, 1274 N 03.

çehreli, kuru yüzü, matruş, tahminen otuz-otuz beş yaşlarında, fesli, mavi ve boz setre pantolonlu olduğu belirtilmiştir.³³

Kalpazanları ve kalp para sürücülerini yakalamak için istihbaratın en önemli kaynağı olan hafiyeler memurları (tebdil memurları) görevlendirilmekteydi. Bu memurlar kalp para sürücüleri ile aralarında güven tesis ederek onlardan kalp paralar satın almaktaydılar. Böylece alışveriş yoluyla kurdukları yakın ilişki neticesinde kalp para basanlara ulaşılmakta, kalpazanlar alet ve edevatlarıyla suçüstü yapılabilmekteydi. Örneğin 1815 yılında İstanbul'da Kızıtaşı civarındaki evinde, bakır üzerine Mısır Rub'iyesi'ne benzeyen kalp altın darp ederken, suç aletleri ile birlikte ele geçirilen, yargılanarak küreğe konan Mustafa isimli şahıs Darphane'nin görevlendirdiği hafiyeler memurları vasıtasıyla yakalanabilmiştir.³⁴ Benzer şekilde 1857 yılı Ocak ayında, Komyanas isimli bir kişi hazine tarafından maaş verilerek memur tayin edilenlerden biridir. Kendisine, işini rahat yapabilmesi adına görevli olduğunu ifade eden, Serasker Paşa'nın ve zabıta müşirinin imzalarının yer aldığı bir tezkire verilmiştir. Komyanas, tespit ettiği kalpazanlık zanlılarının gözaltına alınması için karakol komutanlarına bu tezkireyi gösterecektir.³⁵ 1878 tarihinde kalp yirmilik mecdiye ile mecdiye çeyreğini piyasaya süren kalpazanlar bu yöntemle yakayı ele vermişlerdir. Beyoğlu'nda meydana gelen olayda Emin Hacı Şerif civarında İtalya milletinden Kandolodirva ile Atina isimli kadının ikamet ettikleri hane aranmıştır. Bu aramada, 180 adet kalp yirmilik, 125 çeyrek, makine ve alçıdan mamul 50 adet kalıp ve benzeri malzeme ele geçirilmiştir.³⁶

c. Suçüstü Yapma Politikası

Kalpazanlık suçunu işleyen zanlıları suçüstü yaparak yakalamak yargılama sürecini son derece hızlandırarak kolaylaştırmaktaydı. Bu nedenle Zaptiye Nezareti özellikle kalpazanlık suçunu işleyenleri suçüstü yakalamak için özel gayret sarf etmekteydi. Bu manada yürütülen istihbarat sürecinde hafiyeler, muhbirler ve sahte kaime basanları arayıp bulmakla görevli taharri memurlarının³⁷ çalışmaları, suçluların suç aletleriyle birlikte suçüstü yakalanmalarını mümkün kılmaktaydı.

33 BOA, *DH.MUİ*, 49-2/20, 1328 S 29.

34 BOA, *HAT*, 409/21264, 1230 Z 29.

35 BOA, *A.MKT.NZD*, 213/40, 1273 C 05.

36 BOA, *Y.PRK.AJZ*, 2/51, 1295 Z 29.

37 Akyıldız, *a.ge.*, s. 144.

Örneğin 1891'de İstanbul piyasasında tedavül eden kalp mecidî ve çeyreklerde artış olduğu görülmüştür. Bu kalp paraların kaynağı olan çete veya çeteleri yakalamak için iki ay boyunca yürütülen istihbaratla 11 kişiden oluşan bir kalpazanlık çetesi tespit edilmiştir. Ancak tespit edilen bu çeteye hemen operasyon yapılmamıştır. Operasyon için hemen harekete geçmeyen Zaptiye Nazırı, operasyonun zamanlamasına ilişkin verdiği bilgide, çetenin inkâr ve tevile meydan vermeyecek şekilde, özellikle gece imalat esnasında yapılacak bir baskınla ele geçirilmesinin planlandığını rapor etmiştir.³⁸

Taharri memurları 1901 yılı Ekim ayında, kalp para imal eden bir kişiyi tespit etmelerine rağmen suçüstü yapmak amacıyla beklemişler, birkaç gün takip ettikten sonra yakalamışlardır. Bu aramada 5 adet kalp mecidiye ele geçirilmiştir. Zanlının evinde yapılan aramada ise kalp mecidiye imalinde kullanılan alçıdan mamul biri sağlam diğeri kırık iki kalıp, 1 adet kalp mecidiye, muhtelif cinste 20 parça eşya ile aletler ele geçirilmiştir.³⁹

1917 yılı Mayıs ayında Mâliye Nezareti, Beyrut Vilayeti'nde sahte banknot basıp tedavüle süren bir kalpazan çetesinin suçüstü yakalanması maksadıyla bir çalışma içinde bulunduğu bilgisini vermiştir. Bu manada gönderdiği şifreli bir yazıyla Beyrut Valisi'ne; devam eden tahkikat sürecinde elde edilen fotoğrafların ve bilgilerin kesinlikle gizli kalması gerektiği uyarısını yapmıştır.⁴⁰

Bir kalpazanı suç aletleriyle birlikte veya imalat esnasında suçüstü yakalamak, kalpazanlıkla mücadele eden yetkili birimlere başka kalpazanlara ve bağlantılara ulaşma imkânı vermekteydi. Bu tip davalarda tahkikat derinleştirilerek kalpazanın yakalanmadan önceki hayatına ilişkin çok ayrıntılı bir araştırma yapılmaktaydı. Bu duruma ilişkin ayrıntılı bir incelemeyi 1868 yılındaki Françesko de Salvo davasında görmek mümkündür. Zanlı hakkında yapılan araştırmada oturduğu yerin üst ve alt katlarındaki komşuların kim olduğundan, daha önce yaşadığı yerdeki ve iş yaptığı çevredeki kişilerin ayrıntısına kadar herkes inceleme konusu yapılmıştır.⁴¹

38 BOA, *YPRK.ZB*, 8/17, 1308 L 02.

39 BOA, *DH.EUM.THR*, 52/30, 1328 L 05.

40 BOA, *DH.ŞFR*, 78/221, 1335 B 28.

41 BOA, *A.MKT.MHM*, 417-46, 1285 Ca 05.

3. Suçlu İle Suçsuzu Ayırt Etme Sorunu

Kalp paralar daha çok vergi tahsilatında, gümrüklerde, mal sandıklarında, özel ve kamu kurumlarına yapılan ödemeler esnasında ve alışverişte ortaya çıkmaktaydı. Piyasada kalp paralar genellikle tedavül ederken ödeme aracı olarak kullanıldıktan sonra fark edilmekteydi. Ortaya çıkan bir kalp para asla görmezden gelinmemekteydi.⁴² Hemen paranın tedavül zinciri araştırılmaktaydı.⁴³ Kalp paranın ortaya çıktığı her hangi bir olayda ilgili kişinin masum olma ihtimalinin olması yanında kalpazan veya kalp para sürücüsü olma ihtimali de dikkate alınmaktaydı. Her iki durumda da kalp paranın menşesine ulaşmak yetkililer için son derece önemliydi. Masum olan ile olmayanı ayırmak adına kalp parayı kullandığı tespit edilen kişinin sorgulanması mutlaka yapılmaktaydı. Sorgulamayla güdülen amaç kişinin masum olup olmadığını ortaya koymanın yanında, mümkünse kalp paranın menşesine ulaşmaktı. Örneğin 1894 yılı Ocak ayında ordunun pirinç müteahhitlerinden Abdurrahman Efendi, İskenderiye'den ordu adına getirttiği pirincin gümrük vergisi karşılığı olarak Emtia-i Dâhiliye Gümrüğü Veznesi'ne ödediği akçe içinde bir adet kalp akçe tespit edildiği için sorgulanmıştır. Abdurrahman Efendi verdiği ifadesinde bu kalp mecdiinin Balık Pazarındaki Sarraf Kostaki'den aldığı 300 mecdi içinden çıktığını beyan ederek kurtulmuştur.⁴⁴

Alışverişte kalp para kullanılması halinde parayı kullanan şahsın, kalp para sürücüsü veya kalpazan olarak mı bu işi yaptığı yoksa parayı sehven mi kullandığının tespit edilebilmesi önemli bir meseleydi. Çünkü alışveriş esnasında bir kişinin kalp para vermesi onun kalp para sürücülüğü veya kalpazanlık suçlamasıyla sorgulanmasına neden olmaktaydı. Zanlı kişinin sorgulamada olaydan sorumlu tutulmaması veya tutuklanmış ise serbest bırakılması için kişiye ilişkin bazı özellikler aranmaktaydı. Bu manada zanlının sabıkasının temiz çıkması, hüsn-i hal olup olmaması veya kendisi hakkında kefil olunması son derece önemliydi.⁴⁵

42 Kıbrıs adasına ticaret yapmak amacıyla gelen bazı kimselerin halktan satın aldıkları mallar için ödedikleri akçelerin kalp olduğu tespit edilince hemen bu konuda takibat başlatılmıştır. BOA, ŞD, 2379/51, 1289 Za 27, s. 13.

43 Ancak, Bahriye veznesi ve Ermenek kazası mal sandığına yapılan ödemeler arasında çıkan kalp mecdiyenin kimin tarafından teslim edildiğinin tespit edilemediği gibi benzer şekilde karşılaşılan birçok olayda ortaya çıkan kalp paranın kaynağına ulaşmak mümkün değildi. BOA, DH.MKT, 182/44, 1311 C 05.

44 BOA, DH.MKT, 170/38, 1311 C 24.

45 BOA, MVL, 837/121, 1276 L 11; DH.EUM.MTK, 79/30, 1333 S 11.

Bir veya birkaç itibar sahibi kişinin kefilliği zanlının serbest bırakılması için yeterli olabilmekteydi. Örneğin 1819 yılı Nisan ayında, Hüdavendigâr Sancağı tahsildarına, Muhtesip İbrahim isimli bir şahıs tarafından verilen 13 adet sahte altın olayında, Bergama Naibi zanlıya kefil olmuş; sahtekârlık yapacak bir adam olmadığına ilişkin şahitlik yapmıştır. Bu şahitlik, altınları İzmir’de bir gayrimüslimden aldığı ifade eden zanlıyı kurtarmaya yetmiştir.⁴⁶

Halk da güvendiği itibar ettiği kişilere kefil olabilmekteydi. 1854 yılı Nisan ayında meydana gelen bir olayda, Bedestân-ı Hacı Osman Ağa’nın elinde 500 kuruşluk bir sahte kaime bulunmuştur. Gerek Mesih Paşa Mahallesi ahali ve gerek bedesten ahali bu kişi hakkında şahitlik ederek kefil olduklarını belirten bir arzuhal vermişlerdir.⁴⁷

Esnafın kefilliği de aklanma da önemli bir kıstastı. 1849 yılı Aralık ayında, Ermeni milletinden ve kuyumcu esnafından olan Ekna isimli bir zımmî, Rumeli Hisarı’nda sahte kaime basılan bir eve tahsilat için gittiği esnada yapılan baskında kalpazanlarla birlikte tutuklanmıştır. Kuyumcu esnafı, tutuklanan Ekna’nın daha önce sabıkasının bulunmayıp, ehl-i namus bir kimse olduğunu belirterek kendisine kefil olduklarını ifade eden ve 23 esnaf tarafından imzalanan bir mahzar⁴⁸ vermiştir. Bu mahzar nedeniyle Darphane nazırından görüş alınmıştır. Ayrıca olay ile ilgili Zaptiye Nezaretî’nden bilgi alınmıştır.⁴⁹

Bir zanlının sabıkasının temiz çıkması veya hüsn-i hal olması son derece önemliydi. Zanlının bu hali, kendisi hakkında kefil bulunmasa da beraati için dikkate alınan önemli bir kıstastı. 1861 yılı Temmuz ayında, Beykoz ekmekçilerinden Manos ve Bedros’un mâliye odacılarından Demircioğlu Mustafa’ya verdiği kaime içinde yirmişer kuruşluk iki adet kalp kaime çıkmıştır. Bu ekmekçilerin sabıkarlarının temiz olması ve hüsn-i hal sahibi olmaları gerekçesiyle tahliye edildikleri görülür.⁵⁰

Kalpazanlığa veya kalp para sürücülüğüne ilişkin somut delile ulaşılamasa da yakalanan bir kalp paranın kaynağına ilişkin makul bir cevabın ortaya çıkması,

46 BOA, *C.DRB*, 32/1596, 1234 C 23.

47 BOA, *MVL*, 152/30, 1270 B 11.

48 Birçok kişi tarafından imzalanarak bir üst makama verilen dilekçe. Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

49 BOA, *A.MKT.NZD*, 2/12, 1266 S 11.

50 BOA, *A.MKT.NZD*, 357/55, 1277 Z 29.

yetkililer açısından önemliydi. Aksi takdirde kalp parayı kullanan kişi suçlamadan kolay kurtulamamaktaydı. Örneğin, 1895 yılı Ekim ayında, İstanbul'da aldığı tömbeki karşılığında verdiği mecdiyenin kalp olduğu anlaşılan Mekteb-i Hukuk talebelerinden Trabzonlu Ahmed bin Mahmud'un parayı aldığı yeri gösterememesi, hakkında şüphe duyulmasına neden olmuştur. Odasında kalp para imalinde kullanılan alet aranmış, bulunamayınca Trabzon'da faaliyet gösteren bir kalpazanlık kumpanyasıyla ilişkisinin olup olmadığının araştırılması yoluna gidilmiştir.⁵¹

Bir zanlı hakkında tüm referansları ve kanaatleri hükümsüz kılacak güce sahip en kesin delil, kalp para imalinde kullanılan aletlerin kendisinde yakalanmasıydı. Bu durumda aklanmaya yarayan bütün araçlar hükümsüz olmaktadır. 1858 Şubat'ında Van sancağında İranlı Kıptilerden 13 kişi, ısrarla tüccar olduklarını iddia etmelerine rağmen, yanlarında kalp akçeler ve bu paraların yapımında kullanılan aletler yakalanması nedeniyle kalpazan oldukları gerekçesiyle tutuklanmışlardır.⁵² Yine 1902 Haziran'ında meydana gelen bir hırsızlık olayından dolayı aranan Tevfik Tamran isimli bir Hristiyan'ın evinde arama yapılmıştır. Bu aramada, Osmanlı altını, mecdî çeyreği ve iki kuruşluk sikkelerin imalinde kullanılan kalpazan aletleri yakalanınca zanlı tutuklanıp adliyeye sevk edilmiştir.⁵³

Diğer taraftan, bir ödemede bilerek veya bilmeyerek kalp paranın kullanıldığı, ama kalpazanlığa ilişkin alet ve edevatın da bulunmadığı durumlarda, ilgili kişinin ifadesine itibar edilerek serbest bırakıldığı görülür. Örneğin İzmir ve Mekri yoluyla Kavala'dan Kerpe'ye gelmiş olan Kerpeli Yorgi ve Yako Mihal'in getirmiş olduğu eşya için verdiği gümrük resmi arasında bir adet kalp mecdiye tespit edilmiştir. Şahsın eşyaları aranmış ve kalpazan veya kalp para sürücüsü olduğuna dair bir delil ortaya çıkmamıştır. Verdiği ifadede, kalp paranın İzmir ve Mekri iskelelerinde bozdurduğu Osmanlı altınları ile birlikte kendisine verilmiş olabileceğini beyan eden zanlı serbest bırakılmıştır.⁵⁴

4. Kalpazanlıkla Mücadelede Ödül Politikası

Ödül (atiyye-i seniyye) politikası devletin kalpazanlığa karşı yürüttüğü mücadelede son derece etkin kullanılmıştır. İncelediğimiz dönemde birçok kalpazanlık

51 BOA, *ZB*, 458/54, 1311 Te 17.

52 BOA, *A.MKT.MVL*, 86/8, 1273 Ş 12.

53 BOA, *DH.MKT*, 530/31, 1320 Ra 20.

54 BOA, *DH.MKT*, 343/23, 1312 Ş 15.

çetesinin ortaya çıkarılmasında ve sayısız kalpazanın yakalanmasında bu politika-
nın önemli katkıları olduğu söylenebilir.

a. Mükâfat Olarak Para Ödülü Verilmesi

Kalpazanlıkla mücadelede devlet görevlisi olsun veya olmasın katkı sağla-
yanlara çeşitli ödüller verilmekteydi. Ödüller içinde, mücadelede faydası görü-
lenlere mükâfat olarak belli bir miktar para ödülü vermek başvuru en yaygın
uygulamaydı. Bu yöntem teşvik yoluyla, kalpazanlıkla mücadelede görevi olan
veya olmayan herkesin katkı sağlamalarını hedeflemiştir. Böylece katkısı olanlar
ödüllendirildiği gibi yapılan teşvik ile toplumdaki duyarlılık da artırılmaktaydı.
Para ödülü devlet için muhbirlik yapanlara, görevli olmasa da ihbarla katkı sağla-
yanlara, mücadelede faydası görülen zabıta, polis veya asker gibi güvenlik güçleri-
ne ve diğer memurlara verilmekteydi.

Para ödülünün miktarı en az bir maaştan başlayarak bir kalpazanın veya kal-
pazanlık çetesinin ortaya çıkarılmasında ve yakalanmasında üstlenilen rol veya
sağlanan fayda nispetine göre artırılmaktaydı. Ortaya çıkartılan kalpazanlık ola-
yının büyüklüğü ve niteliği ödül miktarını belirleyen en önemli nedendi.

Ortaya çıkarılan kalpazanlık olayına göre belirlenen ödül miktarına ilişkin
gerçekleşmiş birkaç örnek şu şekilde verilebilir: Mardin’de imal edilen kalp meci-
diye faillerinin yakalanmasında hizmeti görülen Diyarbakır Jandarma Alay zabit-
lerinden mülazım-ı evvel Ziya Efendi’ye bir maaş yani 950 kuruş,⁵⁵ İzmir civarında
Çeşme’de kalp kaime basanların aletleriyle birlikte yakalanmasında gösterdiği ba-
şarı üzerine, mülazım Hüseyin Ağa’ya 1000 kuruş⁵⁶ ve bir başka olayda kalpazan
Mustafa’nın yakalanmasında görev alan memurların her birine 1000’er kuruş⁵⁷
ödül verilmiştir. Olayın niteliği ve niceliği değiştiğinde ödül miktarı da değiştiği
için, gümrük memurları tarafından yakalanan 22.903 kese 80 kuruşluk kalp akçe,
4 adet tuğra ve kalp mühür nedeniyle memurların her birine 5000 kuruş ödül ve-
rilmiştir.⁵⁸ Operasyonlarda görev alan memurlara verilen para ödülü memurların
rütbelerine göre farklı olmaktadır. Örneğin Şire’de yarımşar keselik sahte kaime
imal olunacağı istihbaratını değerlendirerek suçluları sahte kaimeler ile birlikte

55 BOA, *DH.EUM.6.ŞB*, 37/58, 1336 Ş 15.

56 BOA, *A.AMD*, 82-61, 1274 Za 26.

57 BOA, *A.AMD*, 27-44, 1267 S 15.

58 BOA, *C.DRB*, 42/2070, 1276 M 12.

yakalayan sorgu kâtibi Rıza Efendi'ye 5000 kuruş, hafiye memurlarından Corçi ve zaptiye çavuşlarından Mehmet çavuşa 3000 kuruş ödül verilmiştir.⁵⁹

Kalpazanlıkla mücadelenin etkinliği adına, verilecek mükâfat miktarının başarılan işle orantılı olarak artırılması anlamlıydı. Bu manada, bir süredir İstanbul'da sahte evrak-ı nakdiye işiyle meşgul olan bir şebekenin yakalanması konusunda hizmeti görülen polis müdür yardımcısı Kemal Bey'e 100 lira (10.000 kuruş) gibi nispeten büyük bir ödül verilmesi uygun görülmüştür. Bu olayda, 3000 lira kadar sahte evrak-ı nakdiye, bunların basımında kullanılan makine, alet ve edevatıyla birlikte yakalanmıştır. Fakat bu kalpazan çetesinin yakalanmadan önce, 200 bin lira kadar sahte evrak-ı nakdiyenin 100 bin lirasını Anadolu'ya, diğer 100 bin lirasını da İstanbul'da çoktan piyasaya sürdüğü anlaşılmıştır.⁶⁰

Kalpazanların yakalanmasında hizmet edenler için verilen ödül miktarının üst sınırı yoktu. Ödül miktarı ortaya çıkan faydaya göre ciddi şekilde artırılabilirdi. Örneğin 1859 yılı Aralık ayında, Ramadallı isminde bir kişi Macar ve Amerikalı birkaç kişiden oluşan, Osmanlı meskûkâtı yanında Fransız paralarını da basan büyük bir kalpazan çetesini ortaya çıkartmıştır. Bu başarısının karşılığında kendisine ödül olarak 300 bin kuruş verildiği görülür. Ayrıca kendisine bu yolda yaptığı masraf için 57 bin kuruş daha ödenmiştir. Miktarının büyüklüğü nedeniyle verilecek ödül, Meclis-i Mahsus tarafından müzakere edildikten sonra Sultanın onayıyla karara bağlanmıştır. Ramadallı'nın yaptığı iş *şayân-ı takdir bir eser-i sadakat* olarak değerlendirildiği için kendisine çok yüklü miktardaki bu paranın verildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan böyle büyük bir çetenin bu yolla yakalanması, ödül politikasının faydasını ortaya koymaktadır. Nitekim şahıs kendisine ödül verilecek olursa ancak kendini tehlikeye atabileceğini beyan etmiş, ödül sözünden sonra bu büyük çetenin yakalanması için zaptiye ile işbirliği yapmıştır.⁶¹

59 BOA, *A.DVN*, 132-53, 1274 Za 26. Bu para ödülü Mâliye Nezareti tarafından 1274 senesi "*atiyye tertibi*"nden ödenmiştir. Gös.Yer.

60 BOA, *BEO*, 4683/351196, 1339 N 16.

61 BOA, *İ.HR*, 172/9410, 1276 Ca 24. Yakalanan kalp altınlar muhtelif madenlerle ve kimyevi bir içerikle imal edilmişti. Bu altınlar, Darphâne-i Âmire'de tahlil edilmedikçe anlaşılacak şekilde, gerçeğinden farksız olarak ustalıklı imal edilmişti. Gös.Yer. Ödül politikasını suistimal edenler de yok değildi. Kalpazanları yakalatacağı beyanıyla bir taahhütname imzalayarak zaptiye müşirliğinden 500 kuruş alan Serkiz'in, aralarında Rus, İngiliz, Ermeni ve Rumların da olduğu büyük bir uluslararası kalpazanlık çetesine bulaştığı görülmüştür. BOA, *İ.MV*, 1270 Ş 2, numara 12489'dan aktaran Akyıldız, *a.g.e.*, s. 146.

Zaptiye memurları, kalpazanlığa karşı verilen mücadelede muhbirlerden ciddi destek almaktaydılar. Dolayısıyla muhbirler de memurlar gibi para ödülüyle taltif edilmekteydiler. Bu manada 1887 yılı Eylül ayında, Üsküdar'da ikamet eden bir muhbire, kalp mecidî imal eden Artin'in yakalanmasında sağladığı katkı nedeniyle 3000 kuruş ödül verilmiştir.⁶²

Verilen nakit ödül yabancı para cinsinden de olabilmekteydi. 1906 yılı Şubat ayında, Bulgaristan'da büyük miktarda on paralık ve mecidî çeyreklerin darp edilip, İstanbul ve Rumeli vilayetlerinde piyasaya sürülmek üzere gönderildiğini ihbar eden iki muhbirin her birine 15 Fransız Lirası verilmiştir.⁶³

Ödül politikasının teşvik edici niteliğinin bir neticesi olarak her hangi bir görevi olmayan vatandaşlar da ihbarlar yapabilmekteydi. Örneğin 1889 yılı Ağustos ayında, Samatya'da bir meyhanede sahte mecidîye imal eden kalpazan Mike ile Dimitri'yi ihbar eden Yorgi'ye 1165 kuruş ödül verilmiştir.⁶⁴ Para ödülü yapılan ihbarın doğru çıkması halinde verilmekteydi. İhbarı yapan kişi bunun bilinciyle hareket etmekteydi. Dolayısıyla bir ihbar yapıldığında doğru olma ihtimali çok

62 BOA, *DH.MKT*, 1444/23, 1304 Z 15. Muhbirlere çalışmaları esnasında yaptıkları masraflar ödenmekteydi. Bu olayda harcanan 432 kuruş muhbire ayrıca ödenmiştir. Bütün bu maliyetler fevkalade bütçeden karşılanmıştır. Göş.Yer.

63 BOA, *DH.MKT*, 1059/26, 1324 M 22. Bu nakit ödül, Mâliye Nezareti, Dâhiliye Nezareti ve Bulgaristan Komiserliği arasında gerçekleşen bürokratik sürecin sonucunda onaylanmıştır. Ödülün gerekçesinde; bu kalp akçeler ile bunların imalinde kullanılan aletlerle birlikte kalpazanların yakalanması, piyasada ortaya çıkacak zararın ortadan kaldırılmış olması vurgulanmıştır. Ayrıca ödülün diğer muhbirleri de etkilemeye yönelik teşvik edici yönü ifade edilmiştir. Burada söz konusu olan iki muhbir tutuklananlar arasındaydı. Mâliye Nazırı, Dâhiliye Nezareti'yle gerçekleştirdiği yazışmalarda muhbirlerin serbest bırakılmaları için mahkeme sonucunun bekleneceğini veya daha hızlı sonuç almak için nakit kefaletin verilmesinin müdde-i umumiğe tavsiye edilebileceğini ifade etmiştir. Diğer taraftan burada olduğu gibi kalpazanlıkla mücadele kapsamında muhbirlere verilen nakit ödülün finansman kaynağı zaman zaman idari birimler arasında anlaşmazlığa neden olmaktadır. Bu olayda Filibe'de basılan kalp meskûkâtın yakalanmasında etkili olan iki muhbire ödenecek olan 15'er Fransız lirası ihbariye ödülünün nereden ödeneceği konusu mâliye ve dâhiliye nezaretleri arasında tartışma konusu olmuştur. Mâliye Nezareti bu paranın Bulgaristan Komiserliği hasılatından ödenip şehbenderlik hesabı adıyla Dâhiliye nezareti tahsisatından mahsup edilmesi gerektiğini iddia ederken; Dâhiliye Nezareti bunun gibi ihbariye ödemelerinin nezaret tahsisatından ödenmediğini daha önce her nereden ödeniyorsa buna devam edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sonuçta Mâliye Nezareti ihbariye bedellerinin Zaptiye Nezareti tahsisatından mahsup edileceğini bildirerek ödeme krizi çözülmüştür. Suçuların yakalanması 1904 senesi 5 Mart'ında gerçekleşmesine rağmen ödülün hangi idarenin hesabından ödeneceği belirsizliği nedeniyle süreç 8 ay sonra 15 Teşrin-i Sani de sonuçlandırılmıştır. Göş.Yer.

64 BOA, *DH.MKT*, 1646/120, 1306 Z 9. Bu 1165 kuruş Zabıta Dairesinin 1305 senesi bütçesinde yer alan mesarif-i fevkaladeden ödenmiştir. Göş.Yer

yüksekti. Eğer ihbarın neticesi doğru çıkar ve sonuç alınırsa ihbar sahipleri para ile ödüllendirilmekteydi. Bu manada 1910 yılı Mart ayında, Kalaycı Muhammed Ali oğlu Yakup isimli bir kişinin, Gerede'den Dâhiliye Nezareti'ne çektiği bir telgrafta bu durumun bilincinde; *Metelik ve saire imal eden büyük bir kalpazan kumpanyası keşfettim. Buralarda kimseden emin değilim. Tarafınıza ifade vereceğim. Kendim fakirim. Masrafları tetkiye ediniz. Tebeyyün edemeyecek olursam masrafların iadesini de temin ederim* diyerek kendini ifade ettiği görülür.⁶⁵

Yaygın olmamakla birlikte, ödül politikası kapsamında zaman zaman faydası görülenlere maaş bağlandığı da görülür. Mesela 1844 yılında, Yunan tebaasından kalpazanlık yapanları ihbar ederek yakalatan Latin eski vekili Nikolas Tadoni'ye mükâfat olarak bir miktar maaş bağlanmıştır.⁶⁶

b. Mükâfat Olarak Madalya (Mecidiye Nişanı) Verilmesi

Kalpazanlıkla mücadele sürecinde, kalpazanlığın ortaya çıkarılması ve kalpazanların yakalanmasında katkısı olan özellikle devlet memurlarına mükâfat olarak farklı derecelerde mecidiye nişanı⁶⁷ verilmiştir. Ödül olarak muhbirlere sadece para ödülü verilirken, memurlar para ödülünün yanında mecidiye nişanı ile de taltif edilmiştir. Ancak memurların sadece para ödülü veya mecidiye nişanı ile taltif edildikleri de olabiliyordu.

Mecidiye nişanı ile taltif edilecek memurlar, sonuçlandırılmış bir kalpazanlık operasyonu neticesinde çalıştığı birim tarafından, mükâfat için teklif ediliyor-

65 BOA, *DH.MUİ*, 49-2/20, 1328 S 29.

66 BOA, *HR.MKT*, 4/5, 1260 Ca 23.

67 Mecidiye nişanı, ilk olarak 29 Ağustos 1852 tarihinde yayınlanan nizamnameyle Abdülmecid devrinde ihdas edilmiş ve devletin sonuna kadar kullanılmıştır. Nişanlar çeşitli şekillerde devlete hizmet edenlere verilmek üzere 5 derecede/rütbede hazırlanmıştır. Şahsın makamına ve yaptığı hizmete göre verilen nişanlar derecesine göre altın, gümüş, elmas ve mîneden imal edilmiştir. Üretilen nişan miktarı toplam 10 bin adetle sınırlandırılmıştır. 1.derece 50 adet, 2.derece 150 adet, 3.derece 800 adet, 4.derece 3000 adet ve son derece olan 5.dereceden 6000 adet mecidiye nişanı üretilmiştir. Her birinin üzerinde "hamiyet, gayret ve sadakat" ifadeleri yer almıştır. Nizamnameye göre, 1'den 4.dereceye kadar olan nişanların tuğra bölümü altın, 5.derece nişan ise gümüşten imal edilecekti. Ancak pek çoğunun tuğra bölümü gümüş üzerine altın kaplama olarak imal edilmiştir. 1 ve 2. derece mecidiye nişanı bizzat sultanın huzurunda, diğer derecelerdeki nişanlar ise ilgili yer veya birimin en üst amiri tarafından verilecekti. Ayrıca nişanlar hizmetleri görülenlere kayd-ı hayat şartıyla verilmiştir. İbrahim Artuk, "Nişan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, ss. 154-155; Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları*, İstanbul 2001, ss. 212-214, 214, 219; Ayrıca mecidiye nişanı nizamnamesi için bkz. Erüreten, *a.g.e.*, s. 212-211. Mecidiye Nişanlarının görsel örnekleri için bkz. Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişanı ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004, ss. 192-201.

du. Uygun görülmesi halinde bu memurlar, farklı derecelerde mecidiye nişanı ile ödüllendiriliyordu. Örneğin Beyoğlu komiserliği 1892 yılı Kasım ayında, annesiyle birlikte kalp para imal eden Andriko'nun yakalandığı operasyonu yönetmiştir. Kalp para basıp piyasaya süren anne oğul kalpazanının evinde yapılan aramada, ikişer adet mecidi ve çeyrek, bir adet mecidi iki kuruşluk imali için alçıdan imal edilmiş 5 adet kalıp, 4 parça maden, 38 adet kalp mecidi çeyreği, 18 adet kalp mecidi ikiliği, imalatta kullanılan eğe, ecza ve aletler ele geçirilmiştir. Kalpazanlık suçundan babası da İzmir'de tutuklu olan zanlı, suçunu itiraf etmiştir. Bu operasyonda madalya ile taltif edilen görevliler komiserlikte görevli en alt rütbeliden, en üst rütbeliye kadar farklı sorumluluk seviyesindeki memurlardan oluşuyordu.⁶⁸

Kalpazanlığın ortaya çıkarılmasında veya kalpazanların yakalanmasında görev alan ekipte birlikte çalışanların bir kısmına ödül olarak para, diğerlerine ise mecidiye nişanı verildiği de görülür. Örneğin 1858 yılı Temmuz ayında, Şire'de sahte kaime imal eden suçluların yakalanmasında görev alan istintak ketebesini Rıza Efendi, hafiye memuru Corçi ve zaptiye çavuşu Mehmet'e para ödülü verilirken, Şire Dava Vekili Mösyö İnto'ya 4. dereceden mecidiye nişanı verilmiştir.⁶⁹

Güvenlik güçleri veya memurların diğer katkı sağlayanlara göre daha çok mecidiye nişanı ile ödüllendirildikleri görülür. 1863 yılı Nisan ayında, Beyoğlu Tavatavla'da bir kalpazan çetesinin yakalanmasında katkı sağlayanların bir kısmı para ile ödüllendirilirken, Beyoğlu zaptiye memuru Mehmet Bey'e 4. derece mecidiye nişanı verilmiştir.⁷⁰ 1887 yılında meydana gelen olayda, Üsküdar'da ikamet eden ve kalp mecidi imal eden Artın'ın yakalanmasında görev alan muhbire para ödülü verilirken, farklı rütbedeki güvenlik güçleri mecidi nişanı ile taltif edilmişlerdir.⁷¹ Bir diğer tarihte 1895 yılı Ağustos ayında, Trabzon'da kalpazanlık yapan kardeşini ihbar eden kuyumcu Mehmet 500 kuruş ile ödüllendirilmişken, kalpazan kardeşi

68 Bu olayda, kalpazan çetesinin ortaya çıkarılmasında göstermiş oldukları başarıdan dolayı Beyoğlu Komiserliği tarafından bildirilen madalya ile taltif edilecek görevliler; muhbir, Galata evkaf mütevellilerinden Ali Bey, Polis meclis (mahbes) reisi Hasan Efendi, üçüncü komiser Hüseyin Sami Efendi, çavuş Samsunlu İsmail Efendi, çavuş Karabet Efendi, özel memurlardan Muhammed Bey, Arif Efendi ve polis memuru Süleyman Efendi'den oluşmaktaydı. BOA, *İMTT* 70/105, 1310 R 19.

69 BOA, *A.MKT.MHM*, 133-89, 1274 Za 21; *A.DVN*, 132-53, 1274 Za 26.

70 BOA, *A.MKT.MHM*, 260-31, 1279 L 22.

71 BOA, *DH.MKT*, 1444/23, 1304 Z 15.

yakalayan taharri memuru polis çavuşu İbrahim Efendi 5. dereceden mecidi nişanı ile taltif edilmiştir.⁷²

Bazı olaylarda faydası görülenlerin tamamı mecidiye nişanı ile ödüllendirilmekteydi. 1859 yılı Ocak ayında, Üsküdar'da Yamakçı Nikos ile ortaklarının yaptığı kaime kalpazanlığının ortaya çıkarılmasında ve zanlıların yakalanmalarında hizmetleri görülen cezaevi müdürü Mehmet Bey, zaptiye memuru Atf Bey, Hüsnü, Hasan ve Bedros Efendiler ile zaptiye tercümanı Eksadis'e 5. rütbeden mecidiye nişanı verilmiştir.⁷³

Verilen mecidiye nişanı, para ödülüne nispetle daha değerli addedilmekteydi. Taltif derecesinin kamuoyu nezdindeki önemine işaret etmekteydi. Para ödülü geçiciydi ancak madalya, layık görülenin hayat boyu hatta mezar taşına işlenecek derecede sürekli gururla taşınabilecek bir belge niteliğine sahipti.⁷⁴ Diğer taraftan hazırlanma maliyeti para ödülüne nispetle düşük olduğu için mecidiye nişanı vermek hazine açısından da maliyetine nispetle faydası büyük bir mükâfat aracıydı. Netice itibarıyla mecidiye nişanının verilmesi mücadelede ortaya konulan faydanın niteliğine işaret etti. Örneğin 1861 yılında, Beyoğlu ve civarında gerçeğiyle birebir benzer şekilde kaime ve sikke imal etme konusunda uzmanlığıyla tanınmış bir kalpazan olan Piyankini'nin yakalanmasında bile Galata zabıta memuru Hasan'a 4. dereceden Mecidiye nişanı verilmiştir.⁷⁵

Mecidiye nişanının yanında verilen bir diğer ödül "*rütbe-i hassa*"dır. 1894 Haziran ayında, Preveze'de bazı meskûkât kalpazanlarının yakalanmasında hizmetleri görülen polis komiseri Faik Efendi rütbe-i hassa ile ödüllendirirken, polis neferi Sırrı Efendi ve zaptiye taburundan Mülazım Mehmet Ağa 5. rütbeden mecidi nişanı ile taltif edilmişlerdir.⁷⁶

5. Kalpazanlara ve Sahte Paralara Karşı Alınan Tedbirler

Osmanlı ekonomisi için kalpazanlık sorunu, özellikle 19.yüzyılda, her geçen gün daha da artarak devam eden önemli bir mücadele alanı olmuştur. Çünkü kalpazanlar daha fazla faaliyet alanı ve imkânı buldukları bu dönemde her şeyin sah-

⁷² BOA, *DH.MKT*, 411/69, 1313 S 22.

⁷³ BOA, *A.DVN*, 138-1, 1275 C 18.

⁷⁴ Rumelihisarı Aşıyan mezarlığında metfun bir subayın mezar taşına işlenmiş mecidiye nişanı için bkz. Eldem, *a.g.e.*, s. 191.

⁷⁵ BOA, *A.DVN.MHM*, 32/18, 1277 B 01.

⁷⁶ BOA, *DH.MKT*, 251/38, 1311 Z 21.

tesini imal edebilecek bir tamahkârlıkla hareket etmekteydi. Öyle ki bu dönemde, devletin kalpazanlıkla mücadelede katkı sağlayanlara ödül olarak verdiği mecidî nişanının dahi sahtesinin imal edildiği görülür. 1854 yılında meydana gelen bu olayda, İsveç Devleti tebaasından olan ve Galata'da Perşembe Pazarı'nda kuyumculuk yapan Turstale'in sahte mecidî nişamı imal ettiği tespit edilmiştir.⁷⁷

Dönem içinde sorunun yaygınlaşması devlet idaresini sürekli arayışlara iterek çeşitli tedbirler almaya zorlamıştır. Örneğin, kalpazanlar için sahteciliğe uygun sikkelerin dikkat çeken özelliklerinden biri tezyinatlarının sade olmasıydı. Bu nedenle alınan tedbirlerden biri, yazı ve şekilleriyle sade olan paralarda değişiklik yapılmasıdır. Mesela, 1853-1854 (1270) yılında bir tarafında sadece tuğra bulunup diğer tarafında da Daru'l Hilafeti'l Aliyye'de darp edilmiştir ifadesi yer alan, Mahmudiye altının sahtesinin imal edildiği görülmüştür. Bundan dolayı bu sikkeye yoğunlaşan kalpazanlığı engellemek amacıyla yeni Mahmudiye altınları, üzerleri daha fazla yazı ile tezyin edilerek darp edilmiştir.⁷⁸

Kalpazanlara ve tedavül eden kalp sikkelere karşı alınan tedbirlerden biri de piyasada sahteleri ortaya çıkan sikkelerin zaman zaman tedavülden kaldırılmasıdır. Örneğin 1904 yılında, Dersaadet Ecnebi Emtia Gümrüğü'nde vergi karşılığında ödenen meblağ içinde kalp mecidî sikke bulunmuştur. Bir adedi de Zur Sangağı'nda bulunan bu sahte sikkenin başka yerlerde de bulunabileceği ihtimaliyle tedavülü men edilmiştir. Dâhiliye Nezareti'nin ifadesine göre aynı tedbirin birkaç yıl sonra tekrar gündeme geldiği görülür.⁷⁹

Ceza Kanunu'nda kalpazanlığa ve sahteciliğe ilişkin suçların tespitinde ve cezalandırılmasında, eksik kalan hususlar zamanla yapılan düzenlemelerle giderilmiştir. Bunlardan biri 1902 yılında kalp ziynet altınları hakkında yapılan düzenlemedir. Avrupa ve Mısır'da imal edildikten sonra Anadolu ve Rumeli'ye yayılan eksik ayar olan Rub'iyye, Mahmudiyye, Hayriye vb. ziynet altınlarını elinde bulunduran ve tedavülüne meydan veren sarraflar hakkında kanunlarda açık bir hüküm bulunmaması nedeniyle cezaî bir muamele icra edilememekteydi. Zaptiye Nezareti bu ayarı düşük ziynet altınlarının piyasalarda günden güne arttığı ve halkın bu durumdan zarar gördüğü gerekçesiyle bu konuda bir düzenleme yapılması gerektiğine ilişkin bir talepte bulunmuştur. Sorun Şura-yı Devlet'te görüşülmüş ve

77 BOA, *MVL*, 276/36, 1270 N 05.

78 İsmail Galip, *Takvim-i Meskukat-ı Osmaniyeh*, Mihran Matbaası, Kostantiniyye 1307/1889/1890, s. 411.

79 BOA, *EMTV*, 257/67, 1321 Z 24.

neticede kanuni bir düzenleme yapılmıştır. Yapılan düzenlemeye göre, sarraflarda bulunan kalp, taklit, ağırlığı ve ayarı eksik, eski ve yeni bütün altınların tedavülü yasaklanmıştır. Belirlenen üç aylık süre içinde, bu altınlar ya doğrudan sahibi tarafından veya memurlar eliyle kesilerek iptal edilecektir. Meskûkât-ı Şahâne İdaresi bu eksik ayar altınların yerlerine içerdikleri hakiki kıymet oranında yeni ziynet altınları verecektir. Eğer bu süre içinde gerekli işlemler yapılmaz ise bunları imal eden ve alıp satanlar hakkında meri Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri tatbik edilecektir.⁸⁰

Ceza Kanunu'nda yapılan önemli bir düzenleme de altın ve gümüş haricindeki maden paraların kalpazanlığına ilişkin olmuştur. Mevcut Ceza Kanunu'nun kalpazanlığa ilişkin hükümleri 143. 144 ve 145. maddelerde yer almaktaydı. Bu maddelerde altın ve gümüş meskûkâtın sahteciliği üzerinde durulurken diğer meskûkâtın sahteciliği göz ardı edilmişti. Bir kalpazanlık davasında kendini hissettiren bu eksiklik,⁸¹ 1914 yılı 12 Haziran'ında yapılan bir düzenleme ile giderilmiştir. Meclis-i Mebusan'da kabul edilen kanuna ilişkin yeni madde; *Her kim Memâlik-i Osmaniye'de tedavül etmekte bulunan altın ve gümüş meskûkât-ı Osmaniye'den başka Meskûkât-ı Osmaniye'yi taklit ederek sikke keser veya bunları Memâlik-i Osmaniye'ye ithal ile bunun gibi kalp meskûkât sürücülüğüyle meşgul olur ise muvakkaten küreğe konulur* şeklinde düzenlenmiştir.⁸²

Gümrüklerde alınan tedbirler, özellikle dışarıda imal edilip piyasaya sürülmeye çalışılan kalp meskûkâtın ve ziynet altınlarının ülkeye girişine engel olmak için son derece önemliydi. Bu amaçla, deniz yoluyla ithal ve ihraç edilen ziynet

80 Zaptiye Nezareti'nin Dâhiliye Nezareti'ne verdiği tezkirede, zikrederek düzenleme yapılması gereği ile şikâyete konu ettiği olay şu şekildeydi: *"İzmit sancağına tabi Geyve kazası halkından olan Anastas tarafından satılmakta olduğu halde derdest edilerek kalp olduğu ve balık pazarında banker Avram Ruvi evlatlarından alındığı anlaşılmış olan, Ertuğrul sancağı mutasarrıflığından tahrirat ile irsal olunan altınlar kalp olmayıp eksik ayar ziynet altınlarından olduğu ve bunları alan ve satan İtalya tebaasından Kez zağcıoğlu Avramın oğulları Samuel, Levi ve Marko'nun haklarında kanuni muamele ifası hakkında çok defa adliyyeye teslim oldukları halde adliyyeye haklarında bir kötü ahval görülememesinden dolayı, mahkeme edilmelerine karar verilerek altınların kendilerine iade edildiği beyanyla Zaptiye Nezareti Celilesinden bu kere alınan tezkirede dahi te'kid-i keyfiyet buyurulmuştur."* BOA, *DH.MKT*, 488/68, 1320 M 17.

81 Bu düzenlemeye vesile olan davada, nikelden imal ettiği kalp akçeği piyasaya sürdüğü iddiasıyla Malatyalı İbrahim adında bir şahıs, Dersaadet Cinayet Mahkemesi tarafından meskûkât-ı nühâsiyenin (bakır sikkelerin) taklitlerine ilişkin olan 144. maddeye dayanılarak 3 sene küreğe mahkûm edilmiştir. Ancak verilen cezanın dayandırıldığı kanunda yer alan hüküm temizde yetersiz ve eksik bulunarak, altın ve gümüş meskûkâtın haricindeki madeni sikkeleri de kapsayacak şekilde yeni bir düzenleme yapılmıştır. BOA, *İ.DUİT*, 79/18, 1330 R 27; *ŞD*, 2820/34, 1331 R 23.

82 BOA, *İ.DUİT*, 79/28, 1332 Ş 01.

altınları ve akçe gurupları Rüşumat İdaresi'ne bağlı Dersaadet Dâhiliye Gümrüğü tarafından incelenmekteydi. Gümrükten geçen meskûkâtın ve ziynet altınlarının sahil olup olmadığı kontrol edilmekteydi. İnceleme sonrasında ziynet altınlarında eksik vezin veya taklit şüphesi oluşur ise, bu altınlar vezin ve ayar muayenesi için Postane İdaresi aracılığıyla Meskûkât-ı Şahâne İdaresi'ne gönderilmekteydi. Yapılan muayene sonucunda vezni, ayarı tam, ama taklit olduğu tespit edilenler kesilmekte ve gümrük yetkilileri tarafından sahibine iade edilmekteydi. Eksik ayar olduğu tespit edilenler ise ilgili kanun gereği sahibi ile birlikte Zaptiye Nezaretî'ne sevk edilmekteydi.⁸³

Zaman zaman yetkililerin tespit ettiği eksik veya tam ayar sahte sikkelerin maden içerikleri sahiplerine ödenerek piyasadan çekildiği de olmuştur. Örneğin 1861 yılında Kıbrıs adasında tedavül ettiği tespit edilen sahte fındık rub'yesi toplatılarak bedelleri sahiplerine ödenmiştir.⁸⁴ 1906 yılında, Hicaz valisi ve komutanı Ahmed Ratıb'ın, halk ile esnaf arasında kavgalara neden olacak derecede çarşı ve pazarda artan kalp mecidi çeyrekler için merkeze sunduğu çözüm de aynı yöntemi tavsiye etmekteydi.⁸⁵

Kalpazanlarla ve tedavül eden kalp sikkelerle mücadelede ihtiyaç oldukça ilanlar hazırlanarak halkın uyarılması yoluna gidilmiştir. Örneğin 1904 yılı Eylül ayında, Kudüs'te kalp akçe imal edildiği tespit edilen dört makine ile birlikte bazı kalpazanlar yakalanmıştır. Halk, bu kalpazanların piyasaya sürdükleri kalp akçelere karşı dikkatli olunması için hazırlanan ilanlarla uyarılmıştır.⁸⁶

Bu dönemde, madeni meskûkâta nispetle kâğıt para kalpazanlığı daha yaygın ve önemli bir sorun alanı olmuştur. Çünkü 1840 yılında piyasaya sürülen ilk kaimeler ile birlikte kalpazanlar, yoğun bir şekilde kaimenin sahtelerini basıp piyasaya sürmeye başlamıştır. Bu süreçte sahte kaime sorunu o kadar kendini hissettirmiştir ki ikinci emisyon kaimenin (15 Ocak 1841) İstanbul dışında tedavülü yasaklanmıştır.⁸⁷

83 BOA, *DH.MKT*, 2411/37, 1318 C 9.

84 BOA, *A.MKT.UM*, 447/60, 1277 C 27.

85 BOA, *Y.MTV*, 288/99, 1324 Ca 23.

86 BOA, *BEQ*, 2418/181278, 1322 B 17.

87 Garo Kürkman, "Sultan Abdülmecid Dönemi Faizli Kaime Teşebbüsleri", *Türk Nümizmatik Derneği Bülteni*, No: 21, İstanbul 1987, s. 10.

İlk kaimeler elde hazırlanarak üzerindeki yazılar el yazısıyla yazılmıştır. Tabii bu durum sahte kaimelerin kolay bir şekilde ve hızla piyasayı doldurmasına neden olmuştur. Bu nedenle takip eden her sürümde üzerinde hassasiyetle durulan konu, çıkarılan kaimelerin sahtelerini engelleyecek yeni tekniklere başvurulması olmuştur.

İkinci tertipte hazırlanan kaimeler silinmez mürekkep ile hazırlanmıştır. 1842 yılından sonra kaimelerin üzerinde sultanın kabartmalı tuğrası yer almaya başlamıştır.⁸⁸ Kaime üzerinde yer alan resmin şeklinde ve mühürlerde değişiklikler yapılmıştır. Ancak bu tedbirlerin hiç biri kalp kaimelerin imaline ve piyasada tedavülüne mani olamamıştır.

Kaime kalpazanlığına engel olmak için Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de görüşülen yollardan biri de İzmit kâğıt fabrikasında imal edilen kâğıtların üzerine damga vurulması yerine her bir kâğıdın, faiz ve muaccesinin (peşin kısmını ifade eden ibarenin) damga şeklinde yapılarak, imal edilmesidir. Böylece kalpazanların kalp para imal edebilmek için evvela kâğıt imalini gerçekleştirmeleri gerekecektir. Bu her kalpazanın yapabileceği bir iş değildir. Dönemin Mâliye Nazırı'na göre başvuru bu tedbir, sorunu tamamen çözmese de kalpazanların işlerini zorlaştıracığından kalp para sorunuyla mücadelede faydalı olacaktır.⁸⁹

Piyasaya sürülen her yeni kaimenin ardından sahtesi imal edilip tedavüle sürüldüğü için kaime piyasasının ilk on yılında basılan kaimeler her defasında yapılan bir dizi yenilikle altı kez değiştirilmiştir.⁹⁰ Takip eden yıllarda da sahte kaimeleri engellemek amacıyla yeni kaimelerin imal edilip eskilerin toplatıldığı görülür. Bu manada 1855 yılında piyasada tedavül etmekte olan faizli ve faizsiz eski kaimelerin tamamı yenisiyle değiştirilerek eskileri tedavülden kaldırılmıştır.⁹¹

Hazinenin finansman ihtiyacı nedeniyle çıkarılan yeni kaimeler sahteciliğe karşı mutlaka yeni değişiklikler yapılarak piyasaya sürülmüştür. Örneğin 1857 yılında özellikle faizsiz kaimelerin sahtelerine yoğunlaşan kalpazanlığı engellemek

88 Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para'nın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 228.

89 BOA, *A.AMD*, 23/48, 1266 Z 29; *A.MKT.MVL*, 26/7, 1266 Ca 3.

90 Mehmet S. Tezçakın, *Anadolu'da Paranın Tarihi*, (Ed.Bülent Arı), T.C.Merkez Bankası, Ankara 2011, s. 226.

91 BOA, *A.MKT.NZD*, 132/82, 1271 Ca 25.

için çıkarılan 50'lik, 20'lik ve 10'luk kaimelerin üzerindeki tuğra küçültülmüş resim ise büyütülmüştür.⁹²

Her yeni kaime ihracında kalpazanlığı engellemek adına maliyeti arttırsa da daha ileri tekniklere başvurulmaktaydı. 1861 yılında tedavüldeki kaimenin sahtelerini engellemek amacıyla yeni basılacak kaimeler için filigranlı kâğıt kullanılması yoluna gidilmiştir. Bu suretle yabancı tüccarların aracı olduğu filigranlı kâğıt Paris'ten temin edilmiştir.⁹³

İlk kaimeler faizliydi, dolayısıyla faiz zamanı geldiğinde hazineye ibraz edilmekteydi. Bu süreç, sahteciliğe karşı etkili bir kontrol mekanizması görevi görmekteydi. Ancak, faizsiz çıkarılan kaimeler hazineye ibraz edilmediği için böyle bir kontrol süreci işlememekteydi. Bu nedenle, dönem içinde kalpazanlar faizsiz kaimelere yoğunlaşmıştır. Bu faizsiz kaimelerin artan sahtelerine karşı 1851 yılında yapılan düzenlemeyle; faizsiz kaimelerin altı ayda bir olacak şekilde ve Haziran ayından başlamak üzere 40 gün içinde hazineye getirilip mühürletilmesi şartı getirilmiştir. Bu tarihten sonra mühürsüz olarak piyasada bulunan kaimeler sahte olarak kabul edilecekti. Hazine, bu uygulama ile kalpazanlıkla mücadele adına piyasada tedavül eden kaimeyi kontrol etmeyi hedeflemiştir. Ancak, ilginç bir şekilde kanuni süre bir ay geçmesine rağmen kontrol edilmek ve mühürlenmek üzere beklenen kaime hazineye dönmemiştir. Verilen süre Ağustos ayının sonuna kadar uzatılarak, kimin elinde kâğıt varsa hazineye getirip mühürletmesi gerektiği tekrar ilan olunmuştur.⁹⁴

İstanbul dışında taşra piyasalarında kalp kaimeyi fark etmek çok daha zordu. Bu nedenle kalpazanlar kalp paraları evvela taşrada piyasaya sürüp oradan asıl hedef olan İstanbul piyasasına taşımaktaydı. Bu nedenle 1862 yılı Ocak ayında, İstanbul ile taşra arasında evrak-ı nakdiyenin giriş ve çıkışının engellenmesi yoluna gidilmiştir.⁹⁵

6. Kalpazanlara Verilen Ceza

19. yüzyıl, Avrupa'da olduğu gibi bizde de kalpazanlık suçuna verilen cezaların önceki asırlara nispetle hafifletildiği bir dönemdir.⁹⁶ Osmanlı'da 1851 tarihli

92 BOA, *A.MKT.MHM*, 113-91, 1273 Za 17.

93 BOA, *A.MKT.NZD*, 383/75, 1278 C 07.

94 BOA, *A.MKT.MHM*, 36/2, 1267 L 24; Tezçakın, *a.g.e.* s. 228.

95 BOA, *A.MKT.NZD*, 395/76, 1278 B 24.

96 Osmanlı'da Fatih devrinde ve devamında 16. yüzyılda kalpazanlara ölüm cezası, kalpazanın

Ceza Kanunu'na göre kalpazanlar suç derecelerine göre 6 aydan 4 yıla kadar pranga cezasına çarptırılmaktaydı.⁹⁷ Kalp para basmak ile piyasaya kalp para sürmek (kalp para sürücülüğü) suçlarının cezası eşitti.⁹⁸

Mesela 1851 tarihinde yargılanan kalpazan Mustafa 2 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.⁹⁹ 1852 yılında benzer şekilde yakalanarak yargılanan Kayserili Vasiliki sahte kaime imalinden dolayı 4 sene süreyle pranga cezasına mahkûm edilmiştir.¹⁰⁰ Aynı yıl bir başka olayda, Üsküdar'da yakalanan kalpazanlar suça bulaşma derecelerine göre farklı sürelerde ceza almışlardır. Yargılanan kalpazanlardan ikisi 2'şer sene, biri 1 sene ve daha az suçlu olduğu tespit edilen bir diğeri ise 6 ay süreyle prangaya mahkûm edilmiştir.¹⁰¹ Bu dönemde, kalpazanlara verilen cezaların hafifliği, meydana gelen kalpazanlık olaylarındaki artışın en önemli nedenleri arasında olmuştur.¹⁰²

Bununla birlikte dönem içinde dönem içinde kalpazanlık olaylarında meydana gelen artış, yedi yıl sonra 9 Ağustos 1858 (28 Zilhicce 1274) tarihinde yürürlüğe giren yeni Ceza Kanunu'nda cezaların yeniden gözden geçirilmesinde etkili olmuştur. Devletin sonuna kadar yürürlükte kalan yeni Ceza Kanunu'yla¹⁰³

mallarının müsadereyi veya bir elinin kesilmesi gibi ağır cezalar verilmekteydi. Kalpazanlık suçuyla yargılanan ancak idam veya el kesme cezasına çarptırılmayanlar kürek cezasına çarptırılıp Kıbrıs veya Mısır'a gönderilmekteydi. Özellikle Fatih devrinde takip edilen para politikalarının kalpazanlığı arttıran etkilerine rağmen verilen cezaların ağırlığı ve infaz sürecinde hassasiyet gösterilmesi bu dönemde kalpazanlığı önemli bir sorun alanı olmaktan çıkarmıştır. BOA, *Mühimme Defteri*, nr.6, 256'dan aktaran Orhan Kılıç, "16.Yüzyılın İkinci Yarısında Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, s. 185; Halil Sahillioğlu, *Kuruluşun XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul 1958, ss. 209-210. İngiltere'de kalpazanlar 1832 tarihine kadar ki dönemde idam edilmekteydi. İngiltere'de 1797-1813 arasında 16 yılda sahtecilik ile ilgili suçlardan 313 kişi asılmıştır. Aynı şekilde kalpazanlar Fransa'da da 1789 yılına kadar idam edilirdi. Bu tarihlerden sonra 15 yıl kürek cezasına çarptırılmışlardır. Catherine Eagleton, Jonathan Williams, *Paranın Tarihi*, (Çev. Fadime Kahya), Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2013, s. 312; Hasan Ferid, *Osmanlıda Para ve Finansal Kredi*, Meskukat, (Haz. Mehmet Hakan Sağlam), c. 1, T.C.Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü Yayın No: 2, İstanbul 2008. s. 191.

97 BOA, *A.MKT.MVL*, 50/80, 1268 Ca 12.

98 BOA, *A.MKT.MVL*, 14/25 1265 Ca 17.

99 BOA, *A.MKT.MVL*, 37/8, 1267 S 29.

100 BOA, *A.MKT.NZD*, 66/99. 1269 S 15.

101 BOA, *A.MKT.MVL*, 50/80, 1268 Ca 12.

102 Akyıldız, *a.g.e.*, s. 143.

103 1858 (1276) tarihli Yeni Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikler özellikle 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'nun gölgesinde şekillenmiştir. Tahir Taner, "Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku",

kalpazanlık suçunu işleyenlere verilen cezalar arttırılmıştır.¹⁰⁴ Artık kalp para imal edenler ve kalp para sürücülerini en az 10 yıl olmak üzere kürek cezasına çarptırılacaktır.¹⁰⁵ Bu mahkûmlara ayrıca teşhir cezası da verilecektir.¹⁰⁶

Organize halde çalışan kalpazanlık çetelerinin yakalanmasında, yaptığı ihbar ile katkı sağlayanlar suçta iştirak etseler de Ceza Kanunu'nun 147. maddesine göre cezadan muaf tutularak korunmuştur. Örneğin 1860 yılı Aralık ayında, Fransalı

Tanzimat I, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999), s. 230.

- 104 Yeni Ceza Kanunu'nun kalpazanlıkla ilgili maddeleri şu şekildeydi; 143. madde: Devlet-i Aliyye'de tedavülü kanunen makbul ve mukarrer olan altın ve gümüş meskûkâtı taklitle meskûkât kesen ve zikrolunan meskûkâttan eçe, zımpara ve tîzâb (kezzab) benzeri aletlerle az ve çok altın ve gümüş ihraç ve ifraz ederek kıymetlerini azaltan, bir sikkeyi daha kıymetli olan başka bir sikke yerine sürmek üzere aynı renkle yaldızlayan, aynı şekilde kalp ve zebun (ayarı düşük) meskûkâtın Memâlik-i Mahrûse'de tedavülüne veya ecnebi memleketlerden gelip Memâlik-i Hazret-i Şâhâne'ye sokmakta yardımcı olan ve kalp para sürücülüğüyle meşgul bulunan kimseler 10 seneden az olmamak üzere muvakkaten küreğe konulur. 145. madde: Her kim Memâlik-i Mahrûse'de meskûkât-ı ecnebiyeyi taklit ederek sikke keser veya meskûkât-ı ecnebiyenin mezkûr 143.maddede beyan olunan yollar ile kıymetini azaltır veya rengini değiştirerek veya bunun gibi kalp ve zayıf meskûkât-ı ecnebiyenin Memâlik-i Mahrûse'de tedavülüne ve hariçten Memâlik-i Hazret-i Şâhâne'ye girişine yardımcı olur veya bunların sürümülüne meşgul bulunur ise kezalik muvakkaten küreğe konulur. 148.madde: ... Devlet-i Aliyye memurlarına mahsus bir mühür taklit ile sahte mühür imal eden, sahte mühür kullanan, bilcümle hazine ve mal sandıklarının mütedavil olan esham, tahvil ve sergi gibi bütün senetlerini taklit eden veya sahtekârlıkla değiştiren, böyle sahte kavaim senetler yapan veya Memâlik-i Mahrûse'ye sokan kimseler 10 seneden az olmamak üzere muvakkaten küreğe konur veya kalebentlik cezasına çarptırılır. Adliye Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayunu*, 1335. Benzer şekilde ağır cezaya çarptırılan suçlardan bazıları şu şekildeydi. İsyana katılan bazı şahısların aldığı ceza süresi 6-10 yıl arasındaydı. Nifak (fitne) çıkarılanların bazıları 10 yıl ceza alabilmekteydi. Katil suçundan yatan bazı mahkûmların cezası 15 yıldır. Ayrıca katli-i nüfus suçunu işleyenler idam cezasına çarptırılmaktaydı. BOA, *DH.MB.HPS*, 103/12, 1328 Za 30.
- 105 Adliye Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayunu*, 1335; BOA, *A.MKTMVL*, 110/67, 1276 Ra 15; *MVL*, 829/92, 1276 R 07. Zaptiye Meclisi, kalpazanlık veya kalp para sürücüsü olan kişiler yakaladığında, hazırladığı mazbata ile bunların dosyasını Meclis-i Vâlâ'ya göndermekteydi. Meclis-i Vâlâ cari kanun hükmüne göre aldığı kararın icra edilme üzere zaptiyyeye bildirmekteydi. Bu bürokratik sürecin ayrıntısı için bkz. BOA, *MVL*, 811/57, 1275 M 01.
- 106 Ceza Kanunu'nun 19. maddesi: "...kürek cezasına müstahak olan şahıs hakkında teşhir usulü dahi icra olunur. Öyle ki cezaya hükmeden divan mazbatasının bir sureti gayet kalın harfler ile yazılarak bir meydana getirilen suçlunun göğsüne konulur. Suçlu bu şekilde iki saat burada bekletilerek halka gösterildikten sonra ayaklarına demir konularak cezayı çekeceği yere götürülür. 18 yaşından az 75 yaşından büyük kişiler, ulema, şeyhler ve hatipler ile diğer milletlerden ruhani sıfatı olanlar teşhirden istisna tutulur." Adliye Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayunu*, 1335. Ayrıca kalpazanlardan kalan menkul değerler mezkûr kanunun 12'inci maddesine göre Mâliye Nezareti'ne aktarıldı. BOA, *A.MKTMVL*, 110/67, 1276 Ra 15.

Lionci suça iştirak etmekle birlikte muhbirlik yaptığı için ceza almaktan kurtulan kalpazanlardandı.¹⁰⁷

Piyasada bir kişi, kalp bir sikkeyi sahih zannıyla alıp kullanırsa, hakkında Ceza Kanunu'nun 146. maddesine istinaden kalp para sürücüsü olmak gibi cezai bir işlem yapılmamaktaydı. Ancak, kişi elindeki parayı sahte olduğunu bilmesine rağmen kullanmaya devam ederse, cezanın alt limiti olan 1 mecdiye altınından başlamak üzere, kullandığı sahte paranın en az üç ila altı misline kadar bir nakit cezaya çarptırılmaktaydı.¹⁰⁸ Örneğin 1892 yılında, Limni Adası'nın Mondros nahiyesinden Yorki oğlu Dimirti ile Vasil Çiçevato üzerinde 1 adet kalp mecdiye ve çeyreği yakalanmıştır. Vasil, suçsuz bulunup beraat ederken, Dimitri mahkeme masraflarıyla birlikte 1 altın nakit cezaya çarptırılmıştır.¹⁰⁹

Kalpazanlık suçuna iştirak edenlere verilen mahkûmiyetin süresi suçlunun durumuna göre değişmekteydi. Mahkeme nezdinde suçlunun suça iştirak derecesi, sabıka durumu ve memur olup olmaması önemliydi. Eğer memursa ve bir de rütbe sahibi ise cezası daha da ağır olmaktaydı. Örneğin 1859 yılı Nisan ayında, bir kalpazan çete ile birlikte kalp para basmak ve piyasaya sürmek suçundan yakalanan Antalya Kaymakamı Hüseyin Paşa, rütbe ve memuriyet sahibi bir kişi olması nedeniyle diğer kalpazanlara nispetle çok daha ağır bir cezaya çarptırılmıştır. Teşhir edildikten sonra 15 sene kürek mahkûmluğuna, bu sürenin bitiminde de kalebentliğe mahkûm edilmiştir. Paşanın rütbeleri sökülüş, ömür boyu memuriyetten men edilmiştir. Paşa ile birlikte bu suça iştirak eden ve sabıkası bulunan memur olmayan bir kişi teşhir sonrasında 15 sene, bir kişi 13 sene kürek cezasına ve bir diğeri ise 7 sene prangaya konulma cezasına çarptırılmıştır.¹¹⁰

Aynı yıl görülen bir başka örnek davada, evinde bir adet yirmi paralık sikke kalıbı ile birlikte başka aletler bulunan Pamukçu Agop, 10 sene kürek cezasına çarptırılmıştır. Suçlunun, sabıka kaydının olmaması ve suçunu itiraf etmesi gibi

107 BOA, *A.MKT.MVL*, 123/16, 1277 Ca 27. İlgili 147. madde: 143, 144 ve 145. maddelerde açıklanan suçlar ile itham olan kimselerden olmakla birlikte bir kimse, suçun işlenmesinden önce veya hükümet tarafından henüz araştırma aşamasına geçmezden evvel suçluları hükümete ihbar eder veya yakalanmalarına hizmet ederse cezadan muaf olur, ancak geçici olarak Zaptiye Nezareti tarafından göz altına alınır. Adliye Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayunu*, 1335.

108 BOA, *MVL*, 839/25, 1277 S 18; *DH.MKT*, 488/68, 1320 M 17.

109 BOA, *DH.MKT*, 1959/32, 1309 Za 14.

110 BOA, *A.MKT.MVL*, 106/38, 1275 Ş 27.

hafifletici sebepler cezada en alt sınıra olan 10 seneye mahkûm edilmesinde etkili olmuştur.¹¹¹

Ceza Kanunu'na göre, kalp para sürücülüğü fiili de bizzat kalp para imal etmek gibi aynı derecede görülen suçlardandı. Ve en az 10 seneden başlamak üzere kürek mahkûmluğuyla cezalandırılmaktaydı. Örneğin 1859 yılında kalp para sürücüsü olduğu tespit edilen İngiliz Praşço ve arkadaşı Aleksandro 10'ar sene kürek cezasına çarptırılmıştır.¹¹² Yine 1862 yılında, müskirat¹¹³ mağazası olan Kefalonyalı Nikola da aynı şekilde kalp kaime sürücülüğü suçundan Tersâne-i Âmire'de 10 sene kürek cezasına çarptırılmıştır.¹¹⁴

İnceleme döneminde, işlediği kalpazanlık suçuna rağmen Ceza Kanunu'nda var olan boşluklar nedeniyle basit bir ceza ile kurtulanlar da yok değildi. Bu duruma örneklik teşkil edecek bir olay 1860 tarihinde meydana gelmiştir. Hristo isimli bir zımmî, üzerinde 94 adet altılık ve 4 adet de beşlik kalp akçe ile yakalanmıştır. Hristo, Bursalı Emin Efendi, Hüseyin Efendi ve uşağı ile birlikte bu kalp akçeleri piyasaya sürecekleri gerekçesiyle hapsedilmiştir. Haklarındaki suçlama kalp para sürücülüğüdür. Cezası ise Ceza Kanunu'nun 143. maddesine göre 10 yıldan az olmamak kaydıyla kürek cezasına çarptırılmaktır. Ancak, Hristo'nun bu paralardan henüz, sadece 1 tanesini piyasaya sürdüğü gerekçesiyle, Ceza Kanunu'nun 146. maddesine istinaden, 1 mecdiye altını nakit cezaya çarptırıldığı görülür. Diğer zanlılar ise henüz bir kalp parayı sürmedikleri için ve Ceza Kanunu'nda bu konuda açık bir hüküm olmadığı gerekçesiyle, hapis süreleri de dikkate alınarak kefalet ile serbest bırakılmışlardır.¹¹⁵

Osmanlı Devleti, kendi tebaasından kalpazanlık suçunu işleyenleri yargılayıp mahkûm etmekteydi. Fakat özellikle ABD ve Avrupa ülkesi vatandaşı olan, aynı suçu işleyen yabancı suçluları aynı şekilde cezalandıramamaktaydı. Bunun nedeni

111 BOA, *A.MKT.MVL*, 109/66, 1276 M 22.

112 BOA, *A.MKT.MVL*, 111/74, 1276 R 25.

113 Sarhoş eden, sarhoşluk veren şeyler: Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Haz. Aydın Sami Güneçyal), Aydın Kitabevi Yayınları Ankara 1993.

114 BOA, *A.MKT.MVL*, 146/60, 1278 Za 19.

115 BOA, *MVL*, 839/25, 1277 S 18. Cezanın tespitinde ilgili kanununun 146. maddesi: "Mevâdd-ı sabıkada beyan olunan kalp ve ziyüf meskûkâtı sahih zanıyla alıp veren kimseler haklarında kalp sürücülüğü töhmeti olunmak iktiza etmeyip fakat o makule meskûkât-ı fâside ellerine geçtikten sora kalp ve ziyüf olduklarına vakıf oldukları halde sürerler ise en az 1 mecdiye olmak üzere, sürdükleri meblağın üç mistlinden az olmamak ve nihayet altı mistline kadar ceza-yı nakdî ödeceyektir." Dahiliye Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayun*, 1335.

yıllar içinde bu devletlere kapitülasyonlar adı altında çeşitli ticari ve adli imtiyazların verilmiş olmasıydı.¹¹⁶ 1740'dan 1923'e kadar şekillenerek devam eden kapitülasyonlar¹¹⁷ ve benzeri imtiyazlar neticesinde, Osmanlı sınırları içinde bulunan yabancılar “*masûniyyet-i şahsiye ve mesakîn*” haklarına sahip olmuşlardır. Bu nedenle bir şekilde problem çıkması halinde yabancıların muhatabı kendi ülkelerinin memurları (konsoloshaneleri ve şehbenderleri) olmuştur.¹¹⁸ Neticede bu ayrıcalıklar yabancı olup özellikle bir suçla karışanların takibinde, tespitinde, tutuklanıp yargılanmasında ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yabancılar verilen *masûniyyet-i şahsiye* yani şahsi dokunulmazlık nedeniyle, bir polisin şüphelendikleri bir yabancıyı elçilik görevlisi olmadan arama veya gözaltına alma haklarının olup olmadığı meselesi, Osmanlı devlet yetkilileri ile yabancı elçilikler arasında, üzerinde uzlaşılabilen ve sürekli devam eden bir sorun alanı olmuştur. Yabancı elçilikler, ancak suçüstü olması halinde elçilik tercümanı olmadan, kendi tebaası olan zanlıların üstünü arama ve gözaltına alma işlemlerinin yapılabileceğini, aksi takdirde yabancı vatandaşların dokunulmazlığa sahip olduğunu iddia ederek aksi uygulamalara şiddetle karşı çıkmışlardır. Diğer taraftan Osmanlı yönetimi ise bir ayrıcalıklı devlet vatandaşının, polis tarafından gerek görülmesi halinde suçüstü olmasa bile sokakta, umuma açık yerlerde arama ve

116 Kapitülasyonlar, on dört madde ve bir ekten oluşmaktaydı. İlgili madde; “*Memâlik-i Osmaniye’de mütemekkin teb’a-i ecnebiyenin emlak ve arazi dava-i muamelatını olmak üzere kâffe-i umur ve mesalihini kendi memleketleri ahkâm-ı kanunîyesine göre mensub oldukları devlet konsoloshanesinde hal ve tesviye olunmasından yani süferâ ve memurîn saire-i ecnebiye gibi hariç-i ez-memleket imtiyazından müstefid olub kavanîn-i nizamat-ı Osmaniye’ye tabi’ olunmamalarından ibarettir.*” şeklinde tarif edilmiştir. İbn-i Refet Muhammed Memduh, *Kapitülasyon veya Memâlik-i Osmaniye’de Ecnebiilerin Haiz Olduğu İmtiyazât*, Dersaadet 1327, s. 6.

117 Kapitülasyonlar adı altında çeşitli ayrıcalıklar verilen devletler: Fransa (1740’ta süreklilik kazanıyor), Avusturya (1718), Toskana (1747), Danimarka (1756), Prusya (1761), İspanya (1782), Rusya (1783), Sardunya (1823), ABD (1830), Belçika (1838), Hansa Birliği (Bremen, Lübeck, Hamburg/1839), Portekiz (1843), Yunanistan (1855), Brezilya (1858), İran (1875), İsveç, Hollanda ve İngiltere kapitülasyonlardan yararlanan ülkelerdi. Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan, Çin ve Japonya gibi ülkeler ise kapitülasyonların dışında kalmıştır. Bahadır Apaydın, *Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesine Etkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C.İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2009, s. 58; Mehdi Fraşerli, *İmtiyazât-ı Ecnebiyenin Tatbikat-ı Hâzırası (Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonların Uygulanışı)*, Yay. Haz. Fahrettin Tızlak, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008, s. 166.

118 Ecnebiilerin masuniyet-i meskenleri hakkında kapitülasyonların 14. maddesine göre “*Ecânibin ikametgâhu ta’rîzden masûndur. Konsolos veya vekili hazır bulunmadan zahtîye-i adliye memurları ecânibin meskenine duhûl edemez.*” İbn-i Refet Muhammed Memduh, *a.g.e.*, s. 11.

gözüne alma hakkının olduğunu, bu manada bir dokunulmazlık hakkının kapitülasyonlarla her hangi bir devlete verilmediğini iddia etmiştir.¹¹⁹

Diğer bir sorunlu alan, yabancılar için *meskenin masûniyeti* (mesken dokunulmazlığı) imtiyazıydı. Her hangi bir ihbar veya şüphe nedeniyle yabancı memleket tebaasından olan, adli ayrıcalığa sahip bir kimsenin evine konsolos, konsolos yardımcısı veya memuru olmadan girilememekte ve arama yapılamamaktaydı.¹²⁰ Mesken dokunulmazlığı imtiyazı, suçluların suçüstü yakalanmasını zorlaştıran sonuçlar doğurmaktaydı. Çünkü konsolosluga ait yetkili birinin ilgili meskene ulaşması sürecinde 24 saatlik kanunî süre suça ilişkin delillerin ortadan kaldırılabilceği bir süreydi. Kalpazanlığın tespitinde suç aletlerinin yakalanması için gizliliğin ve hızın son derece önemli olmasına rağmen takip edilen bu prosedür, kalpazanların suçüstü yapılmasını dolayısıyla yakalanmasını engellemekteydi. Takip edilmek zorunda olunan bu resmi süreç, suçluların yakalanmasını zorlaştırarak adaletin tecellisini engelleyen sonuçlar doğurmuştur.¹²¹

Bu şartlar altında bir işyerinin veya yabancı devlet sancağını taşıyan bir geminin, gerek görülmesi halinde aranabilme hakkının olup olmadığı, bir yabancının Osmanlı Devleti'ne karşı işlediği suç nedeniyle hakkında yürütülecek adli sürecin nasıl olacağı sorunu çözümlenememiştir. Davalar genellikle yabancı konsoloslukların istediği şekilde yürütülmüş ve sonuçlanmıştır.¹²² Neticede, suç aynı olsa da Osmanlı vatandaşı ile yabancı olan bir kalpazan veya kalp para sürücüsü, aynı şartlar altında yargılanarak cezalandırılmamıştır.

Adaletin bu farklı tecellisine ilişkin 1903 tarihli örnek bir davada asker olan Ahmet bin Muhammed ile Ahmed bin Ahmed isimli yabancı iki asker İngiltere'de imal edilmiş kalp ziynet altınlarını İstanbul'da halka sattıkları gerekçesiyle gözüne alınmıştır. Bu iki zanlı, yargılanmış ancak söz konusu altınlar kalp olsa da tuğra-

119 Osmanlı idaresinin soruna yaklaşımı, uygulamaların aksine farklı olmuştur. Osmanlıya göre; "*Uhud-u atika*" da verilen kapitülasyonlarda bu ayrıcalıklar yer almamakla birlikte zaman içerisinde konsoloslukların baskısı ile kendi vatandaşları lehine gerçekleştirilen uygulamalar genişlemiş ve teamül haline gelmiştir. BOA, *DH.EUM.THR*, 23/9, 1328 M 13.

120 Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i Aliyye'nin Tarih-i Islahatı (1826-1882)*, (Tercüme Eden: Ali Reşad), İstanbul 1328, s. 183.

121 Örneğin, Balık pazarında sarraf İtalyan Samuel'in ticarethanesinde çok miktarda kalp ziynet altını olduğu ihbar edilince, Osmanlı yetkilileri ilk önce İtalyan konsolosluğundan tercüman isteyerek işe başlamak zorunda kalmıştır. BOA, *DH.EUM.THR*, 28/51, 1328 ra 11.

122 Halil Cemaleddin ve Hırand Asadur, *Ecâibin Memalâk-i Osmaniye'de Haiz Oldukları İmtiyazât-ı Adliye*, Dersaadet 1913/1331, ss. 452-453; 456-457.

ları ve yazıları itibariyle sahil ayar altın gibi olmaları gerekçesiyle, *adem-i mes'uliyet* kararı verilerek serbest bırakılmıştır.¹²³

Yabancı bir ülke vatandaşı olan kalpazanlar ve kalp para sürücüleri cezalarının bitiminde sınır dışı edilerek ülkelerine gönderilmekteydi. Örneğin, 1852 yılında yapılan yargılama neticesinde mahkeme Rusya vatandaşı olan Ahıskalı Agop ile David'in cezalarının bitimiyle birlikte sefaret eliyle Rusya'ya gönderilmelerine hükmetmiştir.¹²⁴ Bazen bu kişilerin İstanbul'a girmeleri yasaklanarak yaşadıkları eyalete gönderildikleri de olmaktadır.¹²⁵

Yabancı devlet tebaasından olup suçu tam sabit olmayan ancak şüpheli görülenler de bir daha Osmanlı sınırlarına girmemek üzere sefaret yetkililerinin (sefaret tercümanının) vekâleti ile sınır dışı edilebilmekteydi.¹²⁶ Örneğin, 1848 yılı Mart ayında, karıştığı bir kavga dolayısıyla üzeri aranan Yunan tebaasından Vasil'in cebinde 5 adet kalp altın para bulunmuştur. Zanlının kalp para sürücüsü olma ihtimaliyle birlikte serseri takımından olması sınır dışı edilmesine neden olmuştur.¹²⁷

19. yüzyılın ikinci yarısında yapılan düzenlemeyle süresi ve şekli yetersiz bulunarak kalpazanlık suçlarına ilişkin cezaların ağırlaştırılması bir yana, cezasının bir kısmını çekmiş kalpazanların kalan cezalarının zaman zaman affedildiği de görülür. Yaygın olmasa da buna ilişkin örnekler her zaman rastlamak mümkündür.

Örneğin, 1846 yılında kalpazanlık suçundan 6 ay pranga cezasına çarptırılan İzzet Efendi, eşinin talebiyle cezasının bitimine 2 ay kala (toplam cezanın 1/3'ü) mübarek günlere hürmeten affedilmiştir.¹²⁸

Yine başka bir olayda, kalpazanlık suçundan 3 sene kürek cezasına çarptırılan Yunanlı Vasil Harokopo, kalan 13 aylık cezasının affedilmesini talep etmiştir. 1859 yılında gerçekleşen bu af talebinde, Yunan sefaretçi; mahkûmun babasının öldüğünü, annesinin zor durumda olduğunu ve bir daha dönmek üzere Osmanlı ülkesini terk edeceğini belirterek kendisine kefil olmuştur. Meclis-i Vâlâ, bu

123 BOA, *BEO*, 2040/152981, 1321 M 11. Olaydan rahatsızlık duyan Zaptiye Nezareti sorunu Şu'ra-yı Devlet'e taşımıştır. Ancak sonuç değişmemiştir. Gös.Yer.

124 BOA, *A.MKT.MVL*, 50/80, 1268 Ca 12.

125 BOA, *MVL*, 811/57, 1275 M 01; 811/58, 1275 M 01.

126 BOA, *A.MKT.MVL*, 123/16, 1277 Ca 27.

127 BOA, *A.MKT*, 140-60, 1264 Ra 29.

128 BOA, *İ.MVL*, 81/1603. 1262 N 12.

af talebini; *emsal niteliğine sahip daha önce verilen kararlara uygun bulunduğu* gerekçesiyle kabul etmiştir.¹²⁹

Yine benzer şekilde 1893 yılında, kalp para sürücülüğü suçundan 10 sene küreğe mahkûm edilen Hakkı isimli kalpazan, annesi, eşi ve iki küçük çocuğunun iâşelerini gerekçe göstererek, kalan 5 yıllık cezasının affedilmesini talep etmiştir. Af talebi, mahalle muhtar ve azalarının da şehadetiyle desteklenen mahkûmun aldığı cezanın yarısı, *hüsn-i hal* olduğu gerekçesiyle affedilmiştir.¹³⁰

Sonuç

Çalışmanın konusunu teşkil eden dönemin iki özelliği, kalpazanlıkla mücadeleyi önceki yıllara nispetle daha da önemli hale getirmiştir. Bunlardan biri, bu yüzyılda ulusal ve uluslararası piyasalarda meydana gelen gelişmelerdir. Sanayi İnkılâbı'nın ikliminde şekillenen bu dönemde, uluslararası ticaret hacminde daha önce görülmemiş miktarlarda meydana gelen artış, Osmanlı piyasalarını olumlu ve olumsuz birçok yönden etkilemiştir. Özellikle büyük şehirlerde piyasalar gelişmiş, ticaret hacmi ve para kullanımı artmış, paranın tedavül hızı daha önce görülmemiş seviyelere yükselmiştir. Piyasalarda meydana gelen bu gelişmeler, aynı zamanda kalpazanlar için de yeni fırsatlar doğurmuştur. Bu süreçte meydana gelen değişimin sunduğu imkânlarla beslenen kalpazanlık, 1840 yılından itibaren kâğıt paraların piyasaya sürülmesiyle daha da artarak, devlet idaresi için çok daha büyüyen önemli bir sorun haline gelmiştir. Dönemin bir diğer özelliği, artarak devam eden kalpazanlığa rağmen cezaî müeyyidelerin yetersiz kalmasıdır. Her ne kadar, 1858 tarihli Ceza Kanunu'yla cezalarda ciddi artışlara gidildiyse de öyle anlaşılıyor ki bu dönemde cezaların caydırıcılık gücünün etkisi, piyasaların kalpazanlara sunduğu fırsatların cazibesinin gerisinde kalmıştır.

Bu dönemde devlet idaresi, kalpazanlara ve piyasalarda tedavüle sürülen kalp paralara karşı verdiği mücadelede, başlıca iki politika üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan biri, mücadelenin istihbarat sistemi üzerinden yürütülmesidir. Bu sistem, piyasalarda tedavül eden kalp paraların temizlenmesinde ve kalpazanların beslediği kaynakların kurutulmasında önemli bir rol üstlenmiştir. İhbarların, muhbirlerin ve taharri memurlarının beslediği istihbarat mekanizmasından verimli sonuçlar alınmıştır. Bu mekanizma, suçlu ile olmayanı ayırt etmede, kalpazanların ve kalp para sürücülerinin yakalanmasında son derece etkili olmuştur. Bu

129 BOA, *A.MKT.MVL*, 109/62. 1276 M 22.

130 BOA, *İ.AZ.N*, 4/34. 1310 Z 04.

sayede kalpazanların suç aletleriyle birlikte yakalanıp, hızlı bir şekilde yargılanarak, ceza almaları sağlanmıştır.

Kalpazanlıkla mücadele sürecinde öne çıkan diğer politika, sağladıkları katkı ile kalpazanların yakalanmasında sivil ve memur, katkısı olan herkesin para veya madalya ile ödüllendirilmesi olmuştur. Ödül politikası, istihbarat sistemini de besleyerek daha işlevsel kılmış, dolayısıyla mücadelenin en önemli ayaklarından birini oluşturmuştur. Ortaya çıkartılan kalpazanlık olayının büyüklüğü nispetinde para ödülünün miktarının da artırılması, küçük ve büyük her nitelik ve niceliğe sahip kalpazanlığın ifşa edilmesinde son derece teşvik edici olmuştur. Aynı şekilde, mücadelede başarılı olan özellikle memurlara ödül olarak mecdî nişanı verilmiştir. Rütbe ve katkı nispetine göre verilen 4'üncü ve 5'inci derece mecdî nişanı, hak edenler için, göğüslerinde ömür boyu gururla taşıyacakları teşvik edici bir mükâfat olmuştur.

Dönem içinde darp edilen her yeni sikke ve çıkarılan kaime, kalpazanlık tehlikesi nedeniyle, değişiklikler yapılarak ve yeni teknikler kullanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca, kanunlarda yer alan boşlukların zamanla yapılan yeni düzenlemelerle giderilmesinin, kalpazanların hareket alanını daraltan sonuçları olmuştur. Böylece, Osmanlı idaresi bu dönemde, kalpazanlığa ve kalp paralara karşı, başlıca Dâhiliye, Mâliye ve Zaptiye Nezaretlerinin sorumluluk alanı içinde olmakla birlikte, bütün idari birimlerin görece aktif biçimde olduğu bir mücadele yürütmüştür.

Netice itibarıyla, mücadele sürecinde başvuru bütün politikaların ve alınan tedbirlerin kalpazanların hareket alanını önemli ölçüde sınırlandırarak kalpazanlıkla mücadeleye önemli katkıları olduğu söylenebilir. Ancak, iç ve dış konjonktürün etkisinde piyasaların şekillendiği bir devirde, Osmanlı çarşı ve pazarında kalpazanlar ve kalp paralar, verilen mücadeleye rağmen, hiç eksik olmamıştır. Kendisini besleyen kaynakların tamamen kurutulabilmesi bir yana, sürekli yeni kaynaklarla beslenmenin yolunu bulan kalpazanlar ve piyasaya sürdükleri sahte paralar, devletin sonuna kadar mücadeleyi zorunlu kılan, önemli bir sorun alanı olmaya devam etmiştir.

KAYNAKLAR**Arşiv Belgeleri****Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Sadaret Amedî Kalemi (A.AMD)

23/48, 1266 Z 29; 27-44, 1267 S 15; 82-61, 1274 Za 26.

Sadaret Divan Kalemi Evrakı (A.DVN)

132-53, 1274 Za 26; 138-1, 1275 C 18.

Sadaret Divan Kalemi Mühimme Evrakı (A.DVN.MHM)

32/18, 1277 B 00

Sadaret Mektubî Kalemi Evrakı (A.MKT)

140-60, 1264 Ra 29; 89-32, 1263 B 28.

Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı (A.MKT.MHM)

113-91, 1273 Za 17; 133-89, 1274 Za 21; 260-31, 1279 L 22; 36/2, 1267 L 24;
417/46, 1285 Ca 05.

Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL)

86/8, 1273 Ş 12; 106/38, 1275 Ş 27; 109/62. 1276 M 22; 109/66, 1276 M 22;
110/67, 1276 Ra 15; 111/74, 1276 R 25; 123/16, 1277 Ca 27; 14/25 1265
Ca 17; 146/60, 1278 Za 19; 26/7, 1266 Ca 3; 37/8, 1267 S 29; 50/80, 1268
Ca 12.

Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT.NZD)

132/82, 1271 Ca 25; 190/3, 1272 Z 16; 2/12, 1266 S 11; 213/40, 1273 C 05;
357/55, 1277 Z 29; 395/76, 1278 B 24; 66/99. 1269 S 15; 383/75, 1278 C
07.

Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM)

447/60, 1277 C 27.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

2040/152981, 1321 M 11; 2418/181278, 1322 B 17; 4683/351196, 1339 N 16;
69/5106, 1310 S 20.

Cevdet Darphane Evrakı (C.DRB)

32/1596, 1234 C 23; 42/2070, 1276 M 12; 9/405, 1263 Z 17.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 6.Şube (DH.EUM.6.ŞB)

37/58, 1336 Ş 15.

Dahiliye Nezareti Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evrakı (DH.EUM.MTK)

79/30, 1333 S 11.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat (DH.EUM.THR)

28/51, 1328 ra 11; 52/30, 1328 L 05; 23/9, 1328 M 13.

Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH.H)

21/16, 1329 R 04.

Dahiliye Nezareti Mebani ve Hapishaneler Müdüriyeti Kalemi (DH.MB.HPS)

103/12, 1328 Za 30.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT)

226/11, 1311 L 121; 059/26, 1324 M 22; 114/15, 1311 S 04; 1444/23, 1304 Z 15; 1646/120, 1306 Z 9; 170/38, 1311 C 24; 1725/26, 1307 L 4; 182/44, 1311 C 05; 1908/14, 1309 C 5; 1959/32, 1309 Za 14; 2411/37, 1318 C 9; 251/38, 1311 Z 21; 289/72, 1312 R 01; 343/23, 1312 Ş 15; 411/69, 1313 S 22; 433/20, 1313 R 05; 488/68, 1320 M 17; 495/29, 1320 M 25; 530/31, 1320 Ra 20; 716/11, 1321 Ra 3; 961/30, 1323 Ra 22.

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ)

49-2/20, 1328 S 29.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi Evrakı (DH.ŞFR)

78/221, 1335 B 28.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Mütferrik Evrakı (DH.TMIK.M)

116/58, 1319 N 24.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO)

203/21, 1869 05 02.

Hattı Hümayun (HAT)

409/21264, 1230 Z 29.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (HR.MKT)

235/23, 1274 N 03; 235/26, 1274 N 02; 4/5, 1260 Ca 23.

Dosya Usulü İradeler (İ.DUİT)

79/18, 1330 R 27; 79/28, 1332 Ş 01.

İrade Hariciye (İ.HR)

172/9410, 1276 Ca 24.

İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)

4/34. 1310 Z 04.

İrade Meclis-i Vâlâ Evrakı (İ.MVL)

81/1603. 1262 N 12.

Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)

829/92, 1276 R 07; 152/30, 1270 B 11; 276/36, 1270 N 05; 811/57, 1275 M 01;
811/58, 1275 M 01; 837/121, 1276 L 11; 839/25, 1277 S 18.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)

2379/51, 1289 Za 27, s. 13; 2820/34, 1331 R 23.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)

257/67, 1321 Z 24; 288/99, 1324 Ca 23; 70/105, 1310 R 19.

Yıldız Perakende Arzuhal ve Journaller (Y.PRK.AJZ)

2/51, 1295 Z 29.

Yıldız Perakende Zaptiye Evrakı (Y.PRK.ZB)

10/45, 1309 M 11; 8/17, 1308 L 02.

Zaptiye Nezareti Evrakı (ZB)

381/21, 1323 Ni 3; 458/54, 1311 Te 17; 72/72, 1323 Ma 25.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Adliye, Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayunu*, 1335.
- Akyıldız, Ali, *Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Apaydın, Bahadır, *Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesine Etkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C.İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2009.
- Artuk, İbrahim, “Fındık Altın”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.13, İstanbul 1996, ss. 27-28.
- Artuk, İbrahim, “Nişan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul 2007, ss. 154-155.
- Davison Roderic H., “Osmanlıların Kağıt Parayla İlk Deneyimi”, çev. Durdu Mehmet Burak, *OTAM*, sayı 12, Ankara 2001, s. 246.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Haz. Aydın Sami Güneyçal), Aydın Kitabevi Yayınları Ankara 1993.
- Eagleton, Catherine, Jonathan, Williams, *Paranın Tarihi*, (Çev.Fadime Kahya), Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2013.
- Eldem, Edhem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004.
- Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i Aliyye'nin Tarih-i Islahatı (1826-1882)*, (Tercüme Eden: Ali Reşad), İstanbul 1328.
- Erol, Mine, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kâğıt Para (Kaime)*, TTK, Ankara 1970.
- Erüreten, Metin, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları*, (yayımlayan) Destination Management Company, İstanbul 2001.
- Fraşerli, Mehdi, *İmtiyazât-ı Ecnebiyyenin Tatbikat-ı Hâzırası (Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı)*, Yay. Haz. Fahrettin Tızlak, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008.
- Halil, Cemaleddin ve Hırand Asadur, *Ecânibin Memalâk-i Osmaniye'de Haiz Oldukları İmtiyazât-ı Adliye*, Dersaadet 1913/1331.
- Hasan, Ferid, *Osmanlıda Para ve Finansal Kredi, Meskukat*, (Haz.Mehmet Hakan Sağlam), c.1, T.C.Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü Yayın No: 2, İstanbul 2008.

- İbn-i Refet, Muhammed, Memduh, *Kapitülasyon veya Memâlik-i Osmaniye’de Ecnebinin Haiz Olduğu İmtiyazât*, Dersaadet 1327.
- İbnü'l Hakkı, Lütfi, “Usul-i Meskûkât-ı Kadime”, *Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, sene 2, cilt 1, no 2/14, Dersaadet 1325, s. 202.
- İsmail Galip, *Takvim-i Meskukat-ı Osmaniye*, Mihran Matbaası, Kostantiniyye 1307/1889/1890.
- Kılıç, Orhan, “16.Yüzyılın İkinci Yarısında Kalpazanlık Faaliyetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, s. 185.
- Kürkman, Garo, “Sultan Abdülmecid Dönemi Faizli Kaime Teşebbüsleri”, *Türk Nümizmatik Derneği Bülteni*, No: 21, İstanbul 1987, s. 10.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, 7.baskı İstanbul 2001.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Para’nın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Sahillioğlu, Halil, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul 1958.
- Süleyman, Sudi, *Usul-u Meskûkât-ı Osmaniye ve Ecnebiye*, İstanbul 1311.
- Şemseddin, Sami, *Kamus-i Türki*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Taner Tahir, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, *Tanzimat I*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999), s. 230.
- Tezçakın, Mehmet S, *Anadolu’da Paranın Tarihi*, (Ed.Bülent Arı), T.C.Merkez Bankası, Ankara 2011.
- Velay, A.du., *Türkiye Maliye Tarihi*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, 1978.